Uchwała Nr XXIII/67/2025
Rady Gminy Jedlińsk
z dnia 23 grudnia 2025 r.

w sprawie: przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Jedlińsk na lata 2025 – 2028"

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 i art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2025 r., poz. 1153) w związku z art. 87 ust. 1, 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. – Dz. U. z 2024 r., poz. 1292), po uzyskaniu pozytywnej opinii Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,

Rada Gminy Jedlińsk uchwala, co następuje:

§1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki na Zabytkami dla Gminy Jedlińsk na lata 2025-2028", stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Jedlińsk.

§3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

WICEPRZEWODNICZĄCA
RADY
EOfiara
Ewa Ofiara

ZAŁĄCZNIK DO UCHWAŁY RADY GMINY W JEDLIŃSKU NR. XXIII/67/2025 z dnia 23 grudnia 2025 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Jedlińsk na lata 2025-2028

OPRACOWAŁ:

WÓJT

mgr Kamil Dziewiarz

GMINA JEDLIŃSK
ul. Warecka 19
26-660 Jedlińsk
NIP 796 28 96 026 REG. 670223764

UZGODNIONO:

WOJEWÓDZKI URZĄD OCHRONY ZABYTKÓW
W WARSZAWIE
Delegatura w Radomiu
26-600 Radom, ul. Żeromskiego 53
tel. 48 362-02-14; tel. 48 363-85-14

DZ. 5120.24.2025.NKW z dn. 02.12.2025

SPIS TREŚCI

1.Wstęp.....4

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....5

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....6

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....15

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....15

4.1.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026.....15

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....16

4.2.1. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2030+.....16

4.2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.....19

4.2.3. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2022-2025.....20

4.2.4. Strategia Rozwoju Powiatu Radomskiego do 2030r. 22

4.2.5. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2024-2028.....23

4.2.6. Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2023 – 2027 dla Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki" 26

5.Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....27

5.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....27

5.1.1. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.....27

5.1.2. Strategia rozwoju gminy Jedlińsk 28

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Jedlińsk.....29

5.2.1.Charakterystyka Gminy Jedlińsk.....29

5.2.2.Rys historyczny Gminy Jedlińsk.....31

5.2.3.Krajobraz kulturowy Gminy Jedlińsk z charakterystyką zasobów dziedzictwa kulturowego....41

5.3. Zabytki wpisane do rejestru zabytków....43

5.4. Zabytki nieruchome....46

5.5. Obiekty małej architektury (kapliczki, krzyże i figury przydrożne)....54

5.6. Zabytki ruchome....55

5.7.Stanowiska archeologiczne....57

5.8. Zabytki w zbiorach muzealnych....58

5.9. Dziedzictwo niematerialne....59

6. Gminna Ewidencja Zabytków....60

7. Stan zachowania i zagospodarowania zabytków oraz rodzaje zagrożeń....61

8. Realizacja Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Jedlińsk na lata 2021-2024....62

9. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Jedlińsk. Analiza szans i zagrożeń....64

10. Założenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Jedlińsk na lata 2025-2028....66

11. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami....69

12. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami....71

13. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami....71

14.Podstawowa bibliografia....75

Załącznik nr 1. Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków - zabytki nieruchome dla Gminy Jedlińsk....76

Załącznik nr 2. Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków - stanowiska archeologiczne dla Gminy Jedlińsk....92

Załącznik nr 3. Wykaz zabytków nieruchomych Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków z terenu Gminy Jedlińsk zweryfikowanych negatywnie....102

1. WSTĘP

Przedmiotem niniejszego opracowania jest dziedzictwo kulturowe (historyczne): materialne i niematerialne Gminy Jedlińsk, a w szerszym aspekcie zakresowym krajobraz kulturowy, na który składają się pojedyncze zabytki i zespoły zabytków, elementy zagospodarowania przestrzeni, dzieła sztuki, obiekty przyrodnicze czy miejsca historyczne. Program sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024r.,poz.1292) oraz standardami Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Przedstawia on:

- zasoby dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego,
- aktualny stan zachowania i zagospodarowania zabytków,
- walory turystyczne oparciu o istniejące dziedzictwo kulturowe,
- aktualne uwarunkowania strategiczne i przestrzenne,
- procedury administracyjne ochrony zabytków,
- mechanizmy finansowania ochrony zabytków pozwalające na prowadzenie właściwej polityki konserwatorskiej,
- konkretne działania nakierowane na zachowanie zabytków w dobrym stanie, zwiększenie współpracy z organizacjami społecznymi i urzędem konserwatorskim, poprawę stanu zagospodarowania przestrzennego czy udostępnienie ich na potrzeby edukacyjne i turystyczne.

Przedmiotowy dokument stanowi aktualizację Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Jedlińsk na lata 2021 – 2024 przyjętego uchwałą nr XXIX/98/2021 Rady Gminy w Jedlińsku z dnia 25 marca 2021r.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami nakładają na gminę przepisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024, poz. 1292, ze zm.). Zgodnie z art. 87 ust.1 w/w ustawy wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami.

Program ten podlega uchwaleniu przez radę gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Po zatwierdzeniu dokument ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu wójt sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

GŁÓWNE CELE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI OKREŚLA ART. 87 UST. 2 W/W USTAWY, TJ.:

- Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego jak również dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
- Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- Wyeksponowanie poszczególnych obiektów zabytkowych oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych, edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych oraz opieka nad zabytkami.
- Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
- Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Deklarację ochrony dziedzictwa narodowego oraz stworzenie warunków upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego zawiera Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 2009r. Nr 78, poz. 114, poz. 946):

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju".

Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym".

Rzeczpospolita Polska przyjęła w drodze ratyfikacji akty prawne o znaczeniu międzynarodowym określające zasady i sposób dbałości o materialne dziedzictwo kulturowe. Dokumenty te są przede wszystkim większości deklaracjami bądź konwencjami. Najważniejsze z nich to:

- Karta Ateńska sporządzona 30 października 1931r.
- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego przyjęta w Hadze 14 maja 1954r.
- Karta Wenecka, czyli Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracja Miejsc Zabytkowych sporządzona w Wenecji w 1964r.

Definiuje pojęcia: restauracji i konserwacji wskazując ich granice, warunki oraz zasady realizacji;

- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972r.

Wprowadziła pojęcie „dziedzictwa kulturowego" obejmującego:

- zabytki, pod którymi rozumie się dzieła architektury, monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym,

napisy, groty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;

- zespoły i miejsca zabytkowe - budowle oddzielne lub łączne, które ze względu na swoją architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;

- miejsca zabytkowe - dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również sfery, a także stanowiska archeologiczne, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

Instrumentem służącym do realizacji celów Konwencji jest Lista Dziedzictwa Światowego.

- Międzynarodowa Karta Ochrony Ogrodów IFLA-ICOMOS sporządzona w dniu 21 maja 1981r.
- Międzynarodowa Karta Ochrony Miasta Historycznych ICOMOS sporządzona w październiku 1987r.
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie 3 października 1985 r.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturową, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Prowadzi trzy listy:

- Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony;

- Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego;

- Rejestr programów, projektów i działań mających na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego („Rejestr Najlepszych Praktyk").

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024r., poz. 609) art.7 ust.1 pkt.9.

Gmina realizuje zadania własne mające na celu zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, obejmujących m.in. sprawy kultury w tym, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Głównym aktem prawnym regulującym przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003r. (Dz. U. 2024 r., poz. 1292).

Zgodnie z art.3 pkt.1 zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

OCHRONA ZABYTKÓW polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu (art. 4):

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

OPIEKA NAD ZABYTKIEM sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków (art. 5):

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,

- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury.

OCHRONIE I OPIECE, BEZ WZGLĘDU NA STAN ZACHOWANIA PODLEGAJĄ (art. 6, ust. 1):

zabytki nieruchome będące, w szczególności (art.6 ust.1, pkt.1):

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

zabytki ruchome będące, w szczególności (art.6, ust.1, pkt.2):

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami zbiorów przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki,

- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art.5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022r., poz. 2393),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła rzemieślniczego oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

zabytki archeologiczne będące, w szczególności (art.6, ust.1, pkt.2):

- pozostałościami terenowymi pradziejowego historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art.6, ust.2).

FORMAMI OCHRONY ZABYTKÓW SĄ (art. 7):

- wpis do rejestru zabytków,
- uznanie za pomnik historii,
- (1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ścisłej ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na gminę szereg praw i obowiązków w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, są to m.in.:

- prawo utworzenia przez Radę Gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji dokumentów planistycznych takich jak studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz strategii rozwoju gminy (art.18),
- obowiązek prowadzenia przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art.22 ust.4),
- sprawowanie bieżącej opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, co do którego dana jednostka samorządu terytorialnego posiada tytuł prawny wykonywane w ramach zadań własnych (art.71),
- prawo ubiegania się przez Gminę o przyznanie dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane wykonywane przy zabytku będącego własnością tej jednostki (art. 73),
- prawo udzielania przez Radę Gminy, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art.81),
- sporządzanie dokumentacji przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta i przyjmowanie przez radę gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami, z którego to co dwa lata odpowiednio wójt gminy/burmistrz/prezydent miasta przedstawia sprawozdanie radzie gminy (art.87).

UREGULOWANIA prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w szeregu obowiązujących ustaw, w tym w:

- Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1145, ze zm.). Art.29, ust.2. jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu

sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie. Art. 68, ust. 1. Właściwy organ może udzielić bonifikaty od ceny ustalonej zgodnie z art. 67 ust. 3, na podstawie odpowiednio zarządzenia wojewody albo uchwały rady lub sejmiku. Art. 68, ust. 3. Cenę nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50 %. Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

- Ustawie z dnia 27 marca 2003r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024r., poz. 1130, ze zm.). Art. 53, ust. 4, pkt. 2. Decyzje, o których mowa w art. 51 ust.1, wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów lub obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024r., poz. 1292, ze zm.).
- Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024r., poz. 1478, ze zm.). Art. 83a ust. 1. Zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków/ nie dot. wpisanych do rejestru zabytków terenów zakomponowanej zieleni/.
- Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2025r., poz. 418).

Art. 39:

1/ Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2/ Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3/ W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu powyższych prac z WKZ (Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków).

4/ Wojewódzki Konserwator Zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3 w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Nie zajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych;

- Ustawie z dnia 25 października 1991r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024r. poz.87). Państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2024r., poz. 1491, ze zm.). Prowadzenie zadań z uwzględnieniem zakresu ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego oraz podtrzymywania tradycji narodowej i rozwoju świadomości kulturowej jest działalnością pożytku publicznego.

- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz.U.2015r., poz. 774, ze zm.).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach regulują przepisy:

- Ustawie z dnia 21 listopada 1996r. o muzeach (Dz. U. z 2022r., poz. 385).

- Ustawie z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022r., poz. 2393).

Zasady ochrony materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- Ustawie z dnia 14 lipca 1983r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020r. poz. 164).

UREGULOWANIA prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się również w rozporządzeniach:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. z 2023r., poz. 2425).

- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, jak również badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań i prospekcji archeologicznych w tym poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021r., poz.81).**

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz.U. z 2014r., poz. 110).

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. 2004r. Nr 124, poz. 1304, ze zm.).

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004 Nr 212 poz. 2153).

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021r., poz. 56).

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U.2011r., Nr 89, poz. 510).

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz.U. z 2015r., poz. 979).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego wyłącznie na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. 2004r., nr 30, poz. 259).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2004r., nr 124, poz.1302, ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015r.w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015r., poz.1275).

4.UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

4.1.STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

4.1.1.Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023 - 2026.

W dniu 8 grudnia 2023 roku Uchwałą nr 242 Rada Ministrów przyjęła strategiczny dla Polski dokument – Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026. Wyznacza on cele i kierunki działań administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

W programie przyjęto cel główny:
zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce.

W jego obrębie określono trzy cele szczegółowe:

- weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi,
- wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków,
- rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Program ma zapewnić efektywną ochronę i opiekę nad zabytkami poprzez między innymi:

- ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości,
- podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju,
- cyfryzację jak również podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych,

W szczególności program wskazuje sposoby ochrony i opieki nad zabytkami poprzez:

- definiowanie modelu i systemu wartościowania zabytków,
- plany zarządzania dla pomników historii,
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych,
- tworzenie systemu bezpieczeństwa zabytków.

4.2.RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU.

4.2.1.Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030+.

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030+ została przyjęta uchwałą nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r. Strategia jest dokumentem, którego zapisy mają wpływ na rozwój województwa mazowieckiego poprzez określenie długookresowych procesów rozwojowych w regionie.
Za cel główny przyjęto „Zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez trwały i zrównoważony przestrzennie rozwój województwa, służący wzrostowi znaczenia regionu w Europie i na świecie, przy poszanowaniu zasobów środowiska". Jego realizacja odbywać się będzie poprzez pięć celów strategicznych. Do każdego celu przypisane zostały kierunki działań oraz działania.

W obszarze kultura i dziedzictwo wskazano:

Cel: Mazowsze bogate kulturowo

➢ **Kierunek działania:** Ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

Działania:

- Wspieranie robót konserwatorskich (w tym prac restauratorskich, renowacyjnych, rewaloryzacyjnych), rewitalizacja obiektów i obszarów zabytkowych oraz kulturowych;
- Adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji, w tym kulturalnych, turystycznych i społecznych;
- Inwentaryzacja i digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego.

➢ **Kierunek działania:** Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego, potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju gospodarczego i promocji województwa.

Działania:

- Zwiększenie atrakcyjności turystycznej w oparciu o walory kulturowe i przyrodnicze;
- Rozwój infrastruktury turystycznej i około turystycznej. W tym wspieranie rozwoju różnych form turystyki, produktów oraz wydarzeń turystycznych;
- Wspieranie działalności stowarzyszeń i organizacji, w tym o znaczeniu międzynarodowym;
- Ochrona, pielęgnowanie i promowanie spuścizny kulturowej (materialnej i niematerialnej), w tym podnoszenie świadomości kulturowej;
- Kreowanie ośrodków i kształtowanie regionalnej tożsamości kulturowej;
- Wspieranie przedsiębiorczości i współpracy w obszarze kultury, dziedzictwa kulturowego i turystyki.

➢ **Kierunek działania:** Upowszechnianie kultury i twórczości.

Działania:

- Rozwój infrastruktury kultury, wydarzeń i projektów kulturalnych;
- Wspieranie rozwoju edukacji kulturalnej i artystycznej;
- Wspieranie rozwoju przemysłu kreatywnego;
- Wzmacnianie uczestnictwa w kulturze, w tym poprzez technologię cyfrową (e-kultura, digitalizacja).

➢ **Kierunek działania:** Kreowanie miast i wsi jako centrów aktywności kulturalnej i turystycznej.

Działania:

- Wspieranie ośrodków miejskich i wiejskich w upowszechnianiu potencjału kultury wraz z rozwojem funkcji turystycznych;
- Promowanie potencjału kulturowego Warszawy.

W Strategii opisano dziedzictwo kulturowe województwa mazowieckiego, które wyróżnia się w skali kraju pod względem liczby zabytków objętych formami ochrony. Duża liczba zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (7949) sytuuje województwo na drugim miejscu w Polsce, za województwem dolnośląskim. Najlepiej zachowanymi zabytkami na Mazowszu są obiekty sakralne. Stanowią one kategorię zabytków, która utrzymuje ciągłość użytkowania zgodnie z ich pierwotną funkcją. Zabytki te posiadają często ponadprzeciętne wartości zabytkowe i są na bieżące remontowane i konserwowane. Województwo zajmuje szóste miejsce w kraju pod względem liczby pomników historii (8) oraz trzecie ze względu na liczbę parków kulturowych (4). Województwo posiada – nieobjęte formami ochrony zabytków – zasoby kulturowe o szczególnych wartościach historycznych i kulturowych. Ważną rolę pełnią ośrodki budowania tożsamości kulturowej. Szczególną rolę w tym zakresie odgrywają ośrodki związane z wybitnymi postaciami i kultem religijnym, m.in. Żelazowa Wola, Czarnolas, Niepokalanów (Paprotnia) i Góra Kalwaria. Istotnymi elementami dziedzictwa kulturowego są też miasta historyczne, miasta ogrody (np. Podkowa Leśna), obiekty fortyfikacyjne (np. Twierdza Modlin), a także obiekty poprzemysłowe (np. w Radomiu) i zabytki techniki (np. w Warszawie).

Szczególnymi obszarami, zarówno ze względu na wartość, jak i pamięć historyczną, są również miejsca martyrologii, miejsca pamięci oraz cmentarze (w tym zabytkowe). Dużym zagrożeniem dla przestrzeni kulturowej województwa jest zróżnicowany stan zachowania zabytków.

Istotnymi problemami (barierami) dla zachowania obiektów zabytkowych są m.in.:

- brak użytkowania, niedostateczne zabezpieczenie;
- niewystarczająca ilość prac konserwatorskich i środków finansowych;
- nietrwały budulec (np. obiekty drewniane charakterystyczne dla regionu mazowieckiego).

Czynnikiem utrudniającym objęcie odpowiednią ochroną zabytków w województwie jest również ich duże rozproszenie przestrzenne. Postępująca presja urbanistyczna utrudnia ochronę krajobrazów kulturowych. Proces urbanizacji stwarza zagrożenie dla cennych obszarów kulturowych. Warszawa jest jednym z najbardziej narażonych na presję urbanistyczną miast ze względu na swój dynamiczny rozwój.

Ważne w zakresie ochrony różnorodności kulturowej jest podnoszenie świadomości mieszkańców i wykorzystanie potencjału kulturowego dla celów turystycznych. W Strategii opisano także kulturę oraz turystykę, której rozwój w ostatnich latach jest bardzo dynamiczny. Rośnie potencjał turystyczny w zakresie między innymi wyjazdów biznesowych, uzdrowiskowych, kulturowych, przyrodniczych, tematycznych, w tym historycznych.

4.2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego został uchwalony Uchwałą nr 22/18 przez Sejmik Województwa Mazowieckiego w dniu 19 grudnia 2018r. Dokument jako element regionalnego planowania strategicznego ma na celu równoważenie różnych sfer rozwoju województwa w przestrzeni a jednocześnie służy konkretyzacji przestrzennej celów sformułowanych w strategii rozwoju województwa mazowieckiego i określa uwarunkowania przestrzenne do formułowanych programów rozwoju.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa został ukształtowany przez ustawodawcę, jako poziom odniesienia dla planowania przestrzennego gmin, łączący politykę przestrzenną państwa i województwa. Oznacza to, że w PZPW poza polityką przestrzenną województwa, zgodnie z ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, powinny znaleźć się także ustalenia polityki przestrzennej państwa.

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego zostały określone działania, m.in.:

- realizacja zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami;
- zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji;
- wzmacnianie przestrzennych walorów obiektów oraz układów przestrzennych (w tym obiektów i obszarów poprzemysłowych) poprzez rewitalizację, restaurację, rekultywację oraz ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych (zwłaszcza architektury drewnianej i poprzemysłowej, dworskiej, obronnej, dorobku nauki i techniki) w tym zabytków mających znaczenie symboliczne;
- ochrona regionów etnograficznych oraz krain historycznych, jako cennych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych, również jako element współpracy oraz rozwoju powiązań z sąsiadującymi województwami.

4.2.3.Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2022-2025

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim na lata 2022-2025 został przyjęty przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą nr 169/21 z dnia 21 grudnia 2021 r. W przedmiotowym dokumencie wskazano nadrzędny cel określony w jego misji: „Podniesienie skuteczności opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim."

Zidentyfikowano główne problemy w sferze ochrony zabytków i opiece nad zabytkami i na tej podstawie wytyczono trzy obszary strategiczne:

- Edukacja kształtująca świadomość i postawy.

Cele: Wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków, kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem.

- Optymalizacja systemu dostępu właścicieli do środków.

Cele: Zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich, dbałość o zabytki własne województwa.

- Wypracowanie skutecznych narzędzi działania.

Cele: Ograniczanie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa, wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków.

W ramach ww. celów przewidziano wiele działań, min.:

- Mazowieckie Forum Dziedzictwa (MFD);
- zintensyfikowanie ochrony dziedzictwa niematerialnego województwa;
- kontynuowanie konkursu ,, Renowacja Roku Zabytków Mazowsza,";
- coroczny konkurs ,, Odkrywamy nasze dziedzictwo";
- dotowanie prac konserwatorskich i robót budowlanych;
- dokumentowanie zabytków architektury XX w. województwa mazowieckiego;
- kontynuowanie inwentaryzacji i wyodrębnienia typów zabudowy drewnianej województwa;
- realizacja programu „Nasza żywa tradycja";
- tworzenie systemu promocji mazowieckiego dziedzictwa.

Jednocześnie zaktualizowano również stan dziedzictwa materialnego i niematerialnego w województwie mazowieckim. Zwiększyła się liczba zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków wynosi obecnie: 7912 obiekty.

Wspomniano również, iż na terenie województwa występuje ponad 2,5 tysiąca stanowisk archeologicznych. Wśród tradycji aktualnie figurujących na krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego, pięć dotyczy terenu województwa mazowieckiego.

4.2.4.Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Radomskiego do 2030 r.

Niniejszy dokument został przyjęty uchwałą nr 503/XLVIII/2022 Rady Powiatu Radomskiego z dnia 21.10.2022r. Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu radomskiego do 2030r. jest podstawowym dokumentem dotyczącym długofalowego zarzadzania powiatem. Określa on strategiczne cele i kierunki rozwoju. Umożliwia efektywne gospodarowanie własnymi zasobami, takimi jak między innymi środowisko przyrodnicze i kulturowe czy zasoby ludzkie i infrastrukturalne. W rozdziale 1.5. powyższego opracowania dotyczącym dziedzictwa lokalnego w podrozdziale ochrona dziedzictwa historyczno-kulturalnego wskazano, iż działania starostwa w zakresie inicjowania i koordynowania przedsięwzięć z obszaru ochrony zabytków oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego, realizowane we współpracy ze środowiskiem samorządowym i konserwatorskim, określane są w kolejnych aktualizacjach Programów Opieki nad Zabytkami Powiatu Radomskiego. Wspomniano iż, najliczniejszą grupę zabytków na terenie powiatu tworzą obiekty sakralne (kościoły wraz z przyległościami), cmentarze oraz zespoły dworskie i pałacowe. Dodatkowo w dokumencie zamieszczono w formie tabelarycznej wykaz zabytków z terenu powiatu radomskiego wpisanych do rejestru zabytków. Ponadto wymieniono w dokumencie niektóre działania dotyczące szeroko rozumianych prac inwestycyjnych o charakterze konserwatorsko-rewitalizacyjnym przy obiektach zabytkowych w tym między innymi: zamku w Iłży, Kasynie Oficerskim w Pionkach, kościele św. Jakuba Apostoła w Skaryszewie. Podkreślono również, iż stan techniczny zabytków na terenie powiatu jest znacznie zróżnicowany. Zaznaczono, iż w stosunkowo najlepszym stanie zachowania są obiekty kultu religijnego w postaci kościołów, kapliczek, figur i krzyży przydrożnych. Natomiast w najgorszym stanie jest między innymi wiele historycznych pomników nagrobnych oraz obiektów szeroko rozumianej architektury drewnianej między innymi o funkcjach mieszkalnych i poprzemysłowych. W rozdziale 1.9 dotyczącym kultury, sportu i rekreacji w podrozdziale turystyka wymieniono szereg ciekawych szlaków pieszych, rowerowych jak również tematycznych przebiegających dość często w sąsiedztwie obiektów zabytkowych.

4.2.5.Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Radomskiego na lata 2024-2028

Program opieki nad zabytkami Powiatu Radomskiego na lata 2024 – 2028 przyjęty został Uchwałą Nr 83/VIII/2024 z dnia 20 grudnia 2024r. Niniejsze opracowanie jest dokumentem aktualizującym wcześniejszy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2020-2023.
W przedmiotowym dokumencie przedstawiono obowiązujące przepisy prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, stan zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz wykazy obiektów figurujących w gminnych ewidencjach zabytków. W wyniku dokonanej analizy stanu dziedzictwa kulturowego w powiecie radomskim w oparciu o aktualne przepisy prawa, a także z innymi dokumentami, stworzonymi na szczeblu krajowym, województwa i powiatu oraz możliwości finansowe powiatu został sformułowane następujące priorytety i działania w perspektywie 4-letniej:

Priorytet 1. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego powiatu, jako elementu rozwoju gospodarczo-społecznego.

Działania

1. Zahamowanie procesów degradacji obiektów zabytkowych i poprawa ich stanu zachowania – zabezpieczenie stanu zachowania zabytków będących własnością powiatu poprzez przegląd stanu technicznego obiektów oraz opracowanie planu remontów; weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie ilości poniesionych środków na przeglądy, remonty, konserwacje, ilości podjętych działań, ilości zaplanowanych i przeprowadzonych prac.

2. Monitoring stanu zachowania zabytków, zwłaszcza tych będących w stanie zagrożenia – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie ilości koniecznych interwencji, ilości przeznaczonych bądź wydatkowanych środków.

3. Współpraca z Mazowieckiem Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, polegająca na powiadomieniu MWKZ o przypadkach niszczenia zabytków objętych ochroną konserwatorską, a nie będących własnością powiatu – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie ilości koniecznych interwencji.

4. Realizowanie prac porządkowych na zabytkowych cmentarzach wojennych – weryfikacja realizacji zadania poprzez wyszczególnienie podjętych prac, wskazanie obiektów, których dotyczyły oraz poniesionych kosztów.

5. Intensyfikacja starań o uzyskanie zewnętrznych środków finansowania - weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie ilości podjętych działań oraz ilości uzyskanych środków.

6. Udostępnienie mieszkańcom Powiatu Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Radomskiego na lata 2024-2028.

7. Wyznaczenie osoby zajmującej się sprawami ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (znajomość przepisów prawa, współpraca z pracownikami urzędu konserwatorskiego, wiedza na temat zasobów zabytkowych gmin, itp.).

8. Współpraca z Urzędem Konserwatorskim, innymi urzędami oraz instytucjami zajmującymi się ochroną zabytków.

9. Realizacja programu finansowego mającego na celu dofinansowanie najpilniejszych prac przy zabytkach, będących własnością osób prywatnych, organizacji pozarządowych czy wspólnot, na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

10. Wsparcie prawne i merytoryczne dla właścicieli zabytków i organizacji pozarządowych w inicjowaniu działań przy zabytkach.

11. Jasne i czytelne zaprezentowanie wszystkich form ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych gmin i powiatu – szczegółowe oznaczenie zabytków i lokalizacji terenów objętych ochroną – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie informacji, czy oznakowano obiekty oraz czy znalazły się informacje o formach ochrony zabytków.

Priorytet 2. Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowie tożsamości kulturowej mieszkańców powiatu.

Działania

1. Promowanie dziedzictwa kulturowego Powiatu, poprzez propagowanie działań mających na celu przywrócenie i kultywowanie tradycji ludowych i obrzędów.

2. Opracowanie zasad ustanawiania społecznych opiekunów, prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków.

3. Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym powiatu:

• wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego powiatu – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie informacji o ilości wydanych i/lub objętych patronatem oraz wsparciem finansowym.

• oznakowanie obiektów zabytkowych oraz pomników przyrody w terenie – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie ilości umieszczonych tablic;

• promowanie i informowanie lokalnej społeczności o ważnych odkryciach konserwatorskich oraz archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie informacji o ilości odkryć oraz podjętej współpracy;

• wspierania, inicjowanie, organizowanie konkursów, gier terenowych, wystaw, praktyk odnośnie zabytków w celu zainteresowania tematyką zabytków oraz ochroną dziedzictwa kulturowego – współpraca z gminami, właścicielami zabytków, organizacjami społecznymi, instytucjami kultury, osobami prywatnymi - weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie ilości oraz tytułów konkursów i gier, wskazanie liczby uczestników konkursów.

4. Podniesienie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego:

• szkolenie pracowników w zakresie zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie ilości szkoleń, a w efekcie osób przeszkolonych;

• zapoznanie dzieci i młodzieży w ramach edukacji szkolnej, z historią powiatu oraz dziedzictwem materialnym i sposobami jego ochrony – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie informacji o stanie edukacji nt. historii oraz dziedzictwa kulturowego powiatu oraz podanie liczby placówek oświatowych i uczniów objętych programem edukacji lokalnej;

• organizowanie i wspieranie organizacji konkursów, wystaw, seminariów, konferencji i innych działań propagujących wiedzę o historii i kulturze materialnej powiatu – weryfikacja realizacji zadania poprzez podanie ilości organizowanych zdarzeń, ilości przeznaczonych na ten cel środków, ilości osób oraz jednostek biorących udział w zadaniu;

• aktywizacja mieszkańców, w szczególności dzieci i młodzieży w zakresie podejmowania społecznych prac porządkowych przy zabytkach i w ich otoczeniu, mająca na celu uświadomienie wartości lokalnego dziedzictwa i poczucia współodpowiedzialności za jego ochronę – weryfikacja realizacji

zadania poprzez podanie podjętych działań, ilości osób biorących udział oraz ilości przeznaczonych na ten cel środków;

- Kształtowanie tożsamości lokalnej poprzez wspieranie istniejących i powstających organizacji społecznych, ukierunkowanych na opiekę nad pamiątkami historii, zdobywanie wiedzy historycznej i dzielenie się nią społeczności lokalnej.

4.2.6.Lokalna Strategia Rozwoju Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki" na lata 2023-2027

Dokument Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2023 – 2027 dla Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki " obejmuje swoim zasięgiem gminy: Przytyk, Jedlińsk, Przysucha, Wieniawa, Wolanów, Zakrzew. W rozdziale IV przedmiotowego dokumentu (analiza potrzeb i potencjału LSR) w punkcie 2.3. – zasoby historyczne i kulturowe, zwrócono uwagę na występowanie na obszarze działania LGD, zabytków architektury i budownictwa oraz obiektów historycznych takich jak pałace, parki oraz dominujące w krajobrazie zabytki sakralne w postaci kościołów oraz kapliczek przydrożnych. W aspekcie dziedzictwa niematerialnego wspomniano o kultywowaniu w Jedlińsku bardzo starego obrzędu ludowego znanego pod nazwą *Ścięcie śmierci,* które odbywa się corocznie w ostatni wtorek przed Wielkim Postem.
Widowisko o charakterze teatralnym przyciąga w ostatni dzień karnawału turystów i aktywizuje mieszkańców do uczestniczenia w życiu kulturalnym gminy. Dodatkowo w dokumencie umieszczono informację o działalności Muzeum Witolda Gombrowicza we Wsoli (oddziale Muzeum Literatury w Warszawie), mieszczącym się w zabytkowej murowanej rezydencji pałacowej z 1914 roku, wybudowanej w stylu klasycystycznym z elementami secesji.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY.

5.1.1. MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY JEDLIŃSK

Uchwała XXXVIII/1/2022 Rady Gminy Jedlińsk z dnia 27.01.2022r.w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obejmującego obszar obrębów części miejscowości Bierwiecka Wola, Janki, Jedlińsk, Lisów, Nowe Zawady, Płasków, Piaseczno.

Rozdział 8 - Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej;

§ 11. Pkt.1.ust.1 i 2 wskazano w granicach obszaru objętego planem:

1) zabytki wpisane do rejestru zabytków

2) ujęte w Gminnej Ewidencji zabytków

Pkt.2. W celu ochrony obiektów, o których mowa w ust.1 ustalono:

1)ochronę na podstawie przepisów odrębnych obszarów jak również obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków województwa mazowieckiego;

2)utrzymanie obiektów z zachowaniem ich formy i substancji;

3)zakaz przekształcania obiektów w sposób powodujący obniżenie ich wartości kulturowych i historycznych.

4)prowadzenie wszelkich prac budowlanych przy obiektach i w ich bezpośrednim otoczeniu z uwzględnieniem ich właściwego zachowania i ekspozycji zgodnie z przepisami odrębnymi.

Pkt.3. W granicach obszaru objętego planem wskazuje się stanowiska archeologiczne objęte ochroną konserwatorską.

Pkt.4. W obrębie stanowisk archeologicznych, o których mowa w ust.3 wszelkie prace ziemne mogące mieć wpływ na stan zachowania mogą być prowadzone wyłącznie na zasadach określonych w przepisach odrębnych z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Uchwała nr III/2/2011 Rady Gminy Jedlińsk z dnia 25 lutego 2011r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy jednorodzinnej położonych w sołectwie Klwatka Szlachecka w gminie Jedlińsk.

§ 9. Obowiązuje na obszarze objętym niniejszym planem prowadzenie wszelkich prac ziemnych pod nadzorem archeologicznym.

Uchwała nr XXXIV/35/2009 Rady Gminy Jedlińsk z dnia 29 października 2009r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Jedlińsk na terenie miejscowości Klwaty.
§ 8. Obowiązuje na obszarze objętym niniejszym planem prowadzenie wszelkich prac ziemnych pod nadzorem archeologicznym.
Uchwała nr VIII/23/2007 Rady Gminy Jedlińsk z dnia 26 kwietnia 2007 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części sołectwa Jedlanka w gminie Jedlińsk.
§ 6. Ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:
1.W przypadku odkrycia podczas robót ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, należy:
a) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
b) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
c) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie będzie to z jakiś powodów możliwe, zawiadomić Wójta Gminy Jedlińsk.

5.1.3. Strategia Rozwoju Gminy Jedlińsk

Strategia Rozwoju Gminy Jedlińsk na lata 2023-2030 została przyjęta uchwałą nr LXI/6/2024 z dnia 28 lutego 2024r. Przedmiotowe opracowanie jest najważniejszym dokumentem samorządu gminy, określającym obszary, cele jak również kierunki rozwoju społeczno - gospodarczego gminy wraz z wyznaczeniem priorytetów lokalnej polityki rozwoju. W przedmiotowym opracowaniu przedstawiono szczegółową diagnozę strategiczną stanu w wielu aspektach uwarunkowań takich jak: społeczny, gospodarczy, przestrzenny. W punkcie 1.13. dotyczącym dziedzictwa kulturowego wskazano na liczne zasoby obiektów zabytkowych położonych na terenie gminy Jedlińsk, ze stosunkowo dużą różnorodnością zabytków o charakterze sakralnym i kultowym (kościoły, kaplice, cmentarze,), a także rezydencjonalnym (dwory , pałace, oficyny, zabudowania pofolwarczne, parki) jak również obiekty małej architektury (kapliczki, krzyże i figury przydrożne). Wymieniono także w formie wykazu tabelarycznego zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków A oraz pojedyncze obiekty wpisane do rejestru B .

Ponadto podano ilość stanowisk archeologicznych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków. Dodatkowo zwrócono uwagę, iż przez teren gminy przebiegają szlaki turystyczne uwzględniające m.in. zabytki nieruchome.

5.2.CHARAKTERYSTYKA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY JEDLIŃSK ORAZ ANALIZA STANU DZIEDZICTWA

5.2.1. Charakterystyka Gminy Jedlińsk

Gmina Jedlińsk w powiecie radomskim jest usytuowana w południowej części województwa mazowieckiego. Sąsiaduje od północy z gminą Stromiec, od płn.-zach. z gminą Stara Błotnica, od wschodu z gminą Jastrzębia, od płn.-wsch. z gminą Głowaczów, od południa miastem Radom, od płd. – zach. z gminą Zakrzew. Gmina zajmuje obszar 13 872 ha. W skład gminy wchodzi 43 miejscowości i 31 sołectw: Bierwce, Bierwiecka Wola, Boża Wola, Czarny Ług, Górna Wola, Gutów, Janki, Jankowice, Jedlanka, Jedlińsk, Jeziorno, Kamińsk, Klwatka Szlachecka, Klwaty, Kruszyna, Lisów, Ludwików, Mokrosęk, Narty, Nowa Wola, Nowe Zawady, Piaseczno, Piastów, Płasków, Romanów, Stare Zawady, Urbanów, Wielogóra, Wierzchowiny, Wsola, Wola Gutowska. Odległość od Radomia (miasta powiatowego) wynosi około 10 km, od Warszawy około 90 km. Sieć drogową gminy stanowią: droga nr S7 Warszawa-Kraków, droga wojewódzka nr 735 oraz drogi powiatowe i gminne.

Przyroda

Gmina Jedlińsk położona jest w całości w widłach Pilicy i Wisły na styku Równin: Kozienickiej i Radomskiej. Różnica wysokości względnych osiąga 50 m.; od 120 m. w rejonie Kolonii Goryń we wschodniej części gminy do prawie 170 m. n.p.m. w okolicy Klwat, w południowo- zachodniej części obszaru. Gmina Jedlińsk jest gminą wiejską o charakterze typowo rolniczym. Użytki rolne stanowią ok. 77 % powierzchni gminy. Gmina Jedlińsk posiada niską lesistość. Lasy na obszarze gminy zajmują ok.12 % ogółu powierzchni gminy. Przeważają grunty leśne prywatne. Grunty leśne publiczne znajdują się w zasobach Lasów Państwowych Nadleśnictwa Radom. Największe kompleksy leśne usytuowane są w południowo - wschodniej części gminy (na wschód od Wsoli oraz na południowy wschód od wsi Bierwce). Na terenie gminy występują też różnorodne zadrzewienia w formie: zadrzewień przywodnych, szczególnie w rejonie doliny Radomki, Tymianki i stawów; tak zwanych zadrzewień przydrożnych - wzdłuż tras komunikacyjnych, głównie

drogi Jedlińsk - Białobrzegi - Warszawa, Jedlińsk - Płasków - Zawady, Wsola - Piastów oraz przy linii kolejowej Radom - Warszawa; zadrzewień śródpolnych głównie w północno-wschodniej części gminy. Tereny łąkowe i pastwiska usytuowane są w dolinach rzek i w obniżeniach terenu. Sieć rzeczną tworzy Radomka, lewy dopływ Wisły (na terenie gminy dolina Radomki jest szeroka, płaska, zmeliorowana) oraz dopływy Radomki rzeka Tymianka i rzeka Mleczna. W rejonie Jedlińska i Piastowa istnieje duży kompleks stawów rybnych o powierzchni 144 ha. Na terenie gminy znajdują się pomniki przyrody ożywionej i nieożywionej i dwa użytki ekologiczne. Użytki te stanowią pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla zachowania unikatowych zasobów genowych i określonych typów środowisk. W południowo- wschodniej i częściowo północnej części gminy usytuowane są lasy szczególnie chronione, tzw. ochronne o powierzchni całkowitej 497,84 ha. Ok. 1,5 km na wschód od Wsoli znajduje się uroczysko leśne "Wsola" o powierzchni 550 ha, stanowiące część Puszczy Kozienickiej. Na terenie gminy nie występują żadne rezerwaty przyrody. Obszary chronione, a także grunty nie będące pod ochroną prawną, stanowią bardzo ważne ciągi przyrodnicze tzw. korytarze ekologiczne.

Turystyka

Wybrane szlaki piesze i rowerowe

Szlak czerwony odcinek : Bartodzieje - Jedlińsk - Przytyk - Domaniów, aż za Przysuchę o dł. 59,8 km.

Szlak żółty odcinek : Bartodzieje PKP - Wola Bierwiecka - Płasków - Jedlanka o dł. 9 km.

Szlak czarny **:** Wsola cmentarz - Stara Wieś - Klwaty - Komorniki - Dąbrówka Nadgórna A - Kozinki - Nieczatów - Mleczków - Cerekiew – Janów o dł. 14,5 km.

Szlak czarny**:** Bartodzieje PKP - Wsola PKS, o dł. 8,5 km.

Szlak zielony : Lesiów PKP - Owadów - Józefówek - Wsola - Stara Wieś - Piastów – Podgózdek- Gózdek - Gulin - Sachalin, o dł. 14,5 km.

- Trasa spacerowa Kruszyna PKP - Bierwce Szlacheckie - Bunkry - Sakinówka - Wierzchowiny - Kruszyna PKP.

-

5.2.2. RYS HISTORYCZNY GMINY

Jedlińsk

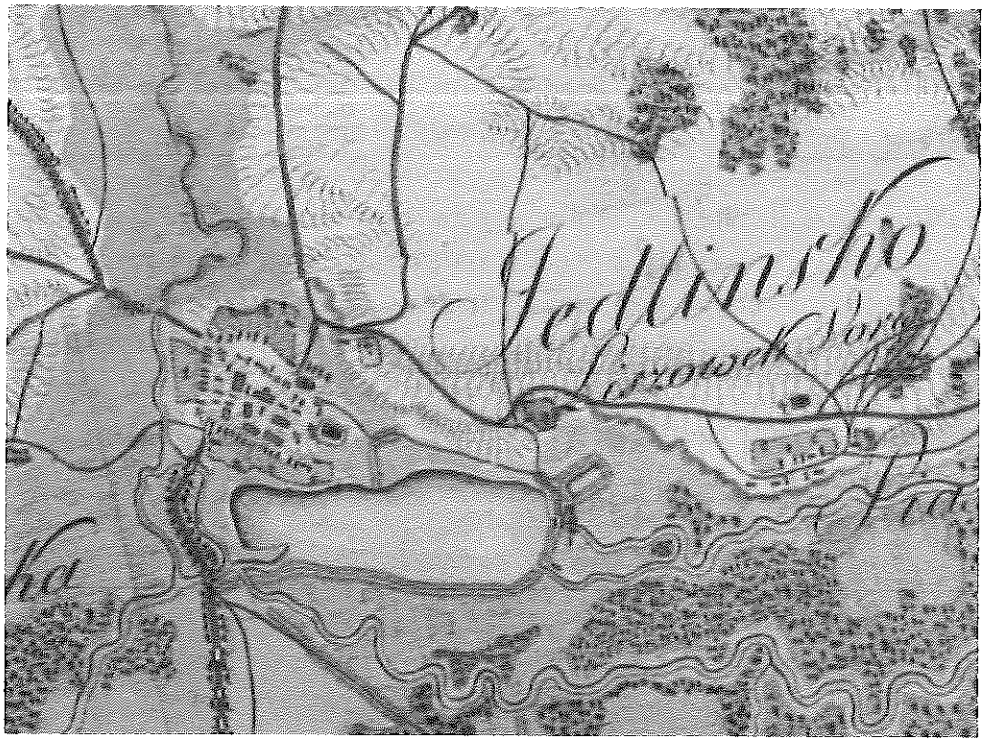

Jedlińsk i okolice na mapie z XIX w.
https://maps.arcanum.com/

Miejscowości położone na terenie dzisiejszej gminy Jedlińsk należały do Półkoziców, Nałęczów, Awdańców, Lisów. Największe znaczenie dla lokacji miasta Jedlińska miał ród Półkoziców, którego przedstawiciel i dziedzic dóbr Jedlanka w 1530r. uzyskał przywilej lokacyjny (nazwisko Jedleński przyjął ród Półkoziców od dóbr Jedlanka należących do tej rodziny).Nowopowstałe miasto stało się ośrodkiem handlowym w ich majętności i pod względem prawnym należało do klucza dóbr Jedlanka. Przywilej lokacyjny Zygmunta Augusta wydany w Piotrkowie Mikołajowi Jedlińskiemu z rodu Półkoziców, podstaroście chęcińskiemu, gwarantował powstanie miasta na prawie magdeburskim z prawem miecza na gruntach wsi Jedlanka i Lisówek Wielki. Pierwszy przywilej targowy określał dni handlowe, które dla Jedlińska zostały ustalone w dni na św. Urbana i św. Idziego.

Zostały one rozszerzone przez wydany w 1638 roku przywilej targowy Władysława IV Wazy, ustanawiający dwa dodatkowe dni handlowe i kolejne jarmarki na dzień św. Jana i św. Bartłomieja. Największy rozwój miasta występował w XVI stuleciu, kiedy było ono własnością rodu Jedleńskich herbu Półkozic. W 1540r. właściciel dóbr jedlińskich zbudował tu pierwszy kościół drewniany. Wraz ze zmianą właścicieli Jedlińska i przejęciu przez Gorajskich herbu Korczak do miasta zawitała reformacja a miejscowy kościół został w 2 połowie XVI stulecia przejęty na potrzeby zboru kalwińskiego. W okresie od około 1560r. do 1630r. miejscowość stała się bardzo ważnym ośrodkiem protestantyzmu i siedzibą Braci Polskich. W 1611r. powstał w Jedlińsku cech szewski. W 1619r. miejscowi kalwini, którzy stanowili narodową mniejszość szkocką, ufundowali dzwon dla zboru kalwińskiego w Jedlińsku. Nowy właściciel dóbr jedlińskich Stanisław Witkowski herbu Jastrzębiec, kasztelan brzeziński, uzyskał ustanowienie w 1630r. parafii katolickiej, a w 1637 roku erekcję nowego kościoła zatwierdzoną przez arcybiskupa gnieźnieńskiego ks. Jana Wężyka. Założył także szkołę wyższą pod patronatem Akademii Krakowskiej, której wykładowcami był: Sebastian Fafrowicz w 1640r., Fabian Czaplica w 1646r., Wojciech Zabłocki w 1648r., Jan Złomański w 1650r. Syn Stanisława i Elżbiety z Kochanowskich, dziedzic dóbr jedlińskich, Stanisław Witkowski kasztelan sandomierski, dokończył dzieło ojca ufundował i wyposażył kościół p.w. Matki Boskiej i św. Stanisława, a w 1648r. dopełnił fundacji ofiarowując kościołowi dzwon. Katastrofą w dziejach miasta była wojna polsko-szwedzka w latach 1655-1660, która spowodowała zniszczenie miasta i jego powolny upadek. Ponadto w 1660r. wybuchła epidemia cholery, która pochłonęła wiele ofiar. W tym też roku, w celu pomocy ofiarom tej epidemii założono, dzięki staraniom proboszcza parafii jedleńskiej A. Dmowskiego szpital miejski przy kościele szpitalnym p. w. św. Wojciecha. W 1731r. właścicielem Jedlińska został Franciszek Sołtyk kasztelan bełzki i lubelski, i w tym samym roku Franciszek Jakub Szembek wojewoda finlandzki. W 1747r. miasto nabyła Teresa Sikorska, starościna marzynowska. Pięć lat później dobra te kupił Andrzej Stanisław Załuski, jedna z najświatlejszych postaci doby stanisławowskiej I Rzeczypospolitej: Biskup płocki, chełmiński, krakowski, kanclerz wielki koronny zwolennik reform i filantrop, twórca Biblioteki Załuskich. Dzięki jego działaniom powstał w Jedlińsku murowany kościół projektu J. Fontany z polichromiami T. Kuntzego. W końcu XVIII stulecia miasto zmieniało właścicieli dwukrotnie. W 1780 roku Jedlińsk należał do Franciszka Lanckorońskiego, starosty regnowskiego.

W 1790r. miasto posiadało dwór, kościół, plebanię, browar, karczmę, 2 domy fabryczne, domy rzemieślnicze, 66 innych domów i chałup. W tym Jedlińsk zamieszkiwało wielu Żydów, którzy podlegali kahałowi radomskiemu. Jednakże Jedlińscy Żydzi posiadali własną synagogą, która stała przy ul. Warszawskiej, gdzie w pobliżu znajdował się również kirkut.Po trzynastu latach miasto Jedlińsk nabył Wilhelm Christian Jacobson uszlachcony przez Sejm Wielki niemiecki przedsiębiorca (herb Jedlina). Upadek Rzeczpospolitej szlacheckiej zbiegł się z powstaniem w mieście w 1794r. przykościelnej szkoły elementarnej. W tym samym roku Tadeusz Kościuszko na czele swoich wojsk maszerując na Warszawę zawitał do Jedlińska. Historia Jedlińska w XIX stuleciu to zmiany jego przynależności terytorialnej, widownia bitew napoleońskich, powstań listopadowego i styczniowego oraz upadku jego znaczenia i pozbawienia praw miejskich. W czerwcu 1809r. nieopodal Jedlińska miała miejsce bitwa kampanii austriacko-francuskiej. Wojska polskie pod dowództwem księcia Józefa Poniatowskiego stoczyły bój z VII korpusem arcyksięcia Ferdynanda austriackiego. Wiek XIX przyniósł także częste zmiany właścicieli miasta. Kolejno byli to Tomasz Michał Dangela, w 1805r. hrabiowie Anna i Mikołaj Oppeln-Bronikowscy. Ich jedyna córka, Amelia, zmuszona była w 1839r. zrzec się majątku przysługującemu jej po rodzicach na rzecz zaspokojenia roszczeń wierzycieli. Otrzymały one status dóbr bezdziedzicznych, które zakupił i objął w posiadanie Ignacy Trzciński, ich wieloletni dzierżawca. Jedlińsk pozostał w jego posiadaniu do 1869r. Pierwsza połowa XIX w. zapisała się w dziejach miasta powstaniem w 1834 stacji pocztowej i zajazdu. W latach 1841-1842 nawiedziły miasto dwa pożary, które dokonały ogromnego zniszczenia miasta. Usankcjonowaniem statusu prawnego miasta Jedlińska stało się w 1847r. nadanie miastu herbu Rak przedstawiającego czerwonego raka na błękitnym polu.Upadek znaczenia miasta i pozbawienie je praw miejskich był konsekwencją represyjnej polityki carskiej prowadzonej po 1864r. w Królestwie Polskim w związku z upadkiem powstania styczniowego. W 1869r. w Jedlińsku było 86 domów, w których mieszkali katolicy (613 osób) i 16 zamieszkanych przez Żydów (354 osób). Murowanych budynków mieszkalnych było tylko 3. Poza tym w mieście przebywało 6 prawosławnych i 2 ewangelików (ogółem 975 osób). Funkcjonowały 3 cechy: szewski, kowalski i tzw. połączony. Miasto utrzymywało się z gospodarstw rolnych, usług i rzemiosła. Najwięcej wśród zawodów rzemieślniczych było szewców, 9 kuśnierzy, 5 kowali, 4 stolarzy, 4 tkaczy, rymarz, cieśla, kołodziej. Głównymi ulicami poza rynkiem były: Farna, św. Wojciecha, Chłodna i Pocztowa.

W 1890 roku ponownie miejscowość nawiedził dużych rozmiarów, pożar katastrofalny w skutkach. Strawił on prawie wszystkie budynki. W 1897r. w Jedlińsku żyło 1361 osób, w 1921r. 1490 osób w 143 domach. Okres II wojny światowej to wiele ofiar okupacji niemieckiej, ale też bohaterskich działań społeczności lokalnej. W Jedlińsku działała siatka konspiracyjna Armii Krajowej, która zajmowała się m.in. przyjmowaniem zrzutów. W latach 1943 - 1944 funkcjonowała podziemna wytwórnia zapalników do granatów. Utworzył ją w swoim domu Józef Fijałkiewicz, pseudonim "Jałowiec" komendant podobwodu Armii Krajowej w Jedlińsku. Prowadzono także tajne nauczanie. Tragiczny los spotkał Żydów jedlińskich. Po wkroczeniu Niemców założono getto. Więziono w nim ok. 1 tys. Żydów, w tym również żydowskich mieszkańców Przytyka. Getto zostało zlikwidowane w sierpniu 1942r. Starych i chorych Niemcy zamordowali na miejscu. Pozostałych wysiedlono do Białobrzegów, skąd wywieziono ich do obozu zagłady w Treblince.

Bierwce

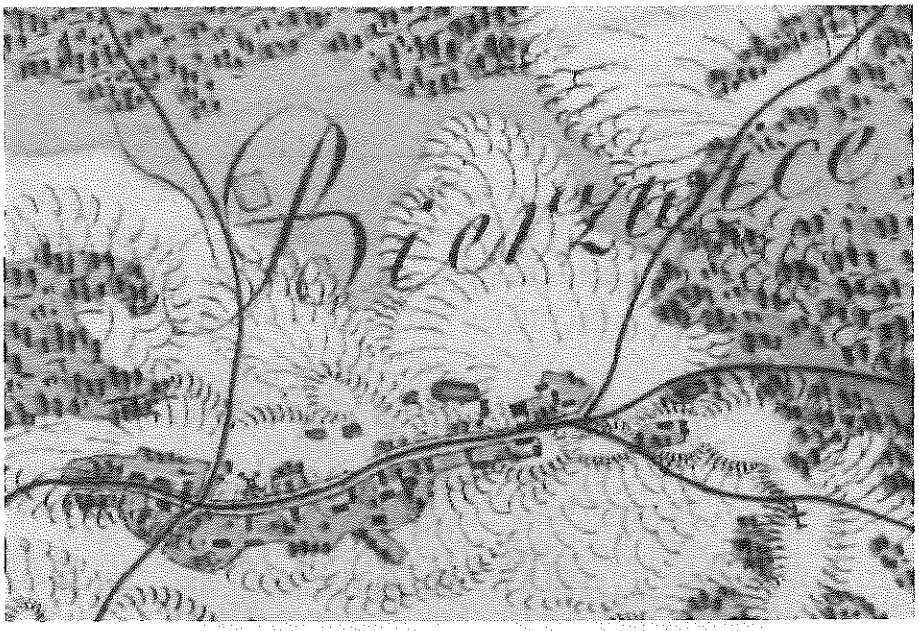

Bierwce i okolice na mapie z XIX w.
https://maps.arcanum.com/

Pierwsze informacje źródłowe potwierdzające przynależność Bierwiec do rodu Nałęczów pochodzą z 1472 roku. Do przedstawicieli wspomnianej rodziny oprócz Bierwiec należały także między innymi Wola Bierwiecka, Lisów oraz Piaseczno. W późniejszym okresie miejscowość stanowiła całkowitą własność potomków rodu i została podzielona pomiędzy Mikołaja, który przejął Lisów i Piaseczno, a Jana i Stanisława, którzy otrzymali Bierwce i Wolę Bierwiecką.

Etymologia nazwy jest ściśle topomorficzna. Wywodzi się od staropolskiego „bierzwno" i „bierzmo" oznaczającego pień drzewa. W 1550 roku Bierwce odziedziczyli w dwóch równych częściach Andrzej Brzozowski i Jakub Bierwiecki. Część Bierwiec, dziedziczona przez Jakuba, została podzielona po jego śmierci w 1584 roku przez jego synów Jana i Stanisława. Córka Jana, Anna była właścicielką w 1636 roku ¼ wsi. Sprzedała je Stanisławowi Witkowskiemu, który ofiarował je jako uposażenie parafii w Jedlińsku. Pozostałe grunty często zmieniały właścicieli: Mikołaj Chruściński, następnie Wiktor Ignacy Nestorowicz herbu Pobóg, który zakupił część szlachecką tej wsi w 1791r. W 1813r. dobra bierwieckie odziedziczyli bracia: Maksymilian, Telesfor i Ludwik Billewiczowie. Majątek scalił pierwszy z braci, lecz w niedługo potem uległ on ponownemu rozparcelowaniu. W 1827r. Bierwce Szlacheckie liczyły 196 osób oraz 20 domów. Głównym zajęciem ich mieszkańców oprócz rolnictwa była praca w pobliskich lasach. Ostatecznie zostały one zakupione w 1861 roku od rodziny Billewiczów przez Artura Jaszowskiego. Zmiana własności ziemskiej nastąpiła w 1873 roku wraz z nabyciem ich przez Jana Wesołowskiego. W 1879 roku właścicielką Bierwiec została Zofia Frycz, następnie w 1892 roku odkupił je Bolesław Przyłęcki. Usprawnił gospodarkę, zalesił tereny nieużytkowane, rozbudował budynki folwarczne i prowadził prace w parku dworskim. Przyłęccy pozostali właścicielami do końca wojny. Niemcy podczas okupacji na terenie majątku założyli obóz wojskowy. W 1945 roku podczas działań wojennych część zabudowań dworskich została spalona. W dworze po wojnie umieszczono szkołę, resztą majątku zarządzał PGR.

Dawny dom służby dworskiej w Bierwcach
(archiwum MWKZ w Warszawie Del. Radom)

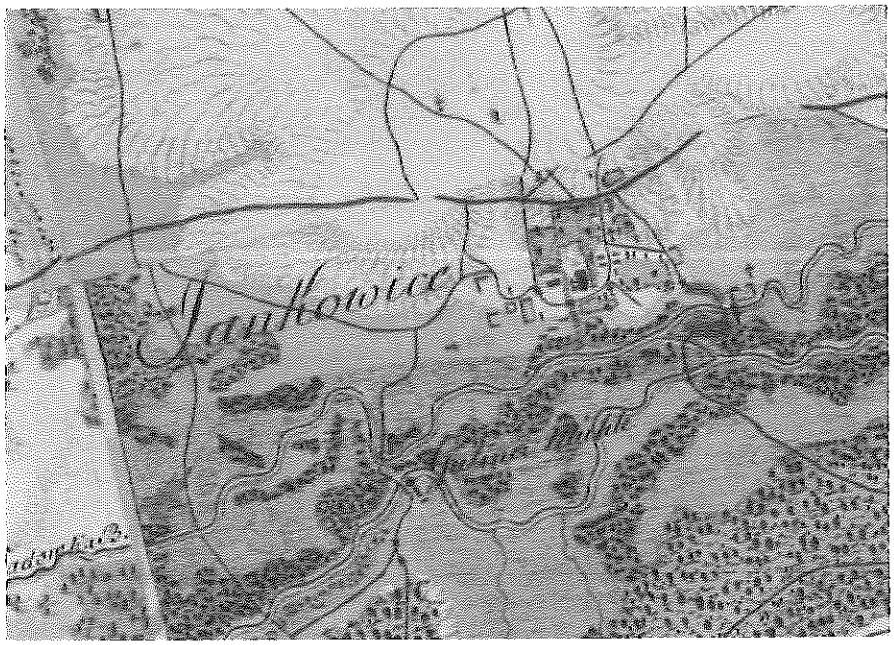

Jankowice i okolice na mapie z XIX w.
https://maps.arcanum.com/

Pierwsze informacje źródłowe o wsi pochodzą z 1191r. Etymologia nazwy jest patronimiczna i wywodzi się od imienia Jan. W 2 poł. XV wieku były one własnością Jana herbu Kuszaba, a następnie jego córek: Zuzanny i Anny, które w 1471 roku podzieliły dobra jankowickie. W XVI w. właścicielami dóbr zostali Walenty i Piotr Radzanowscy herbu Awdaniec, a od 1520 roku Jan Ostrołęcki herbu Ciołek. Po bezpotomnej śmierci synów Jana dobra te przejęła córka Ewa – żona starosty warszawskiego i soleckiego Krzysztofa Sobka z Sulejowa. W roku 1569 współwłaścicielem wsi Jankowice był Andrzej Kroczowski h. Jastrzębiec, później dziedziczona była przez rodziny Zdziechowskich i Fredrów. W XVIII w. dobra janowickie znajdowały się w posiadaniu Saryusz-Skórkowskich. Teodor Skórkowski doprowadził majątek do stanu wzorowego, a po jego śmierci m. drogą dziedziczenia, porozumień, działów spadkowych dobra janowickie uzyskała żona Teodora, Ksawera. W 1871r. wydzieliła ona z dóbr jankowickich dwie majętności: Żabią Wolę i Marianki. Jankowice i Żabia Wola były w jej posiadaniu do 1891r., potem zakupił je Eustachy Dobiecki. Po nim dobra janowickie odziedziczyła Anna Dobiecka, siostrzenica ostatniego właściciela, która to na początku 1921r. sprzedała je Juliuszowi Dobieckiemu. Władał on majątkiem do 1939 roku w znacznym stopniu uszczuplając swój stan posiadania i wydzielając poszczególne części dzierżawcom.

Jedlanka

Jedlanka i okolice na mapie z XIX w.
https://maps.arcanum.com/

Pierwotnie wieś nazywano Jedlonką. W XVI w. w dokumentach pojawił się zapis Iedlanka. Nazwa ta pochodzi od przymiotnika jedlany (las). W dokumencie z 1508r.jaką właścicielkę dóbr Jedlanka wymienia się Barbarę Jedlińską. W 1530 roku grunty te przechodzą w ręce, Mikołaja Jedlińskiego, który założył miasto Jedlińsk. Wieś należała do „klucza jedlińskiego" i najczęściej znajdowała się najczęściej w posiadaniu właścicieli Jedlińska. W historiografii jako właścicieli wymienia się także Jana Mleczkowskiego h. Janina, Stanisława Bala h.Gozdawa. W 1630 r. Jedlanka wraz z Jedlińskiem zostaje zakupiona przez Stanisława Witowskiego herbu Jastrzębiec. Później wieś drogą transakcji sprzedaży od Aleksandra Załuskiego herbu Junosza, nabywa Józef Franciszek Sołtyk kasztelan bełzki i lubelski, a później Franciszek Jakub Szembek, chorąży koronny i wojewoda inflancki. W 1747r. przechodzi na własność Teresy Sikorskiej. W 1752 roku właścicielem ziem jedlińsko – jedlańskich zostaje ksiądz biskup Andrzej Stanisław Załuski, syn Aleksandra Załuskiego i Teresy z Potkańskich. Wielki mecenasami sztuki, współzałożyciel biblioteki Załuskich. Franciszek Siarczyński w „Opisie powiatu radomskiego" (1776 r.) podaje: ,,Jedlonka, dymów 32, do klucza jedlińskiego, z kształtną rezydencją i w pięknym położeniu". Po Załuskich miejscowość należała między innymi do rodziny Lanckorońskich, Wilhelma Christiana Jacobsena oraz Trzcińskich jako ostatnich właścicieli do 1945r.

Lisów

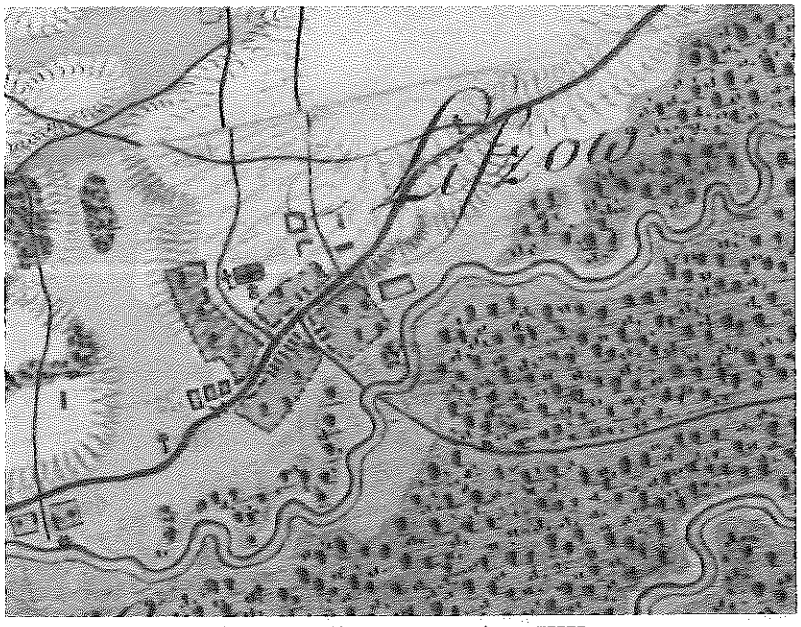

Lisów i okolice na mapie z XIX w.
https://maps.arcanum.com/

Miejscowość istniała już w XII w. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1191r. Początkowo w ramach wsi Lisów, która to nazwa ugruntowała się w XVIII w., funkcjonowały: Lisów, Lisów-Komorniki i Lisów-Piaseczny. Podział wynikał głównie ze statusu mieszkańców. Tak zwany Stary Lisów znajdował się w sąsiedztwie kościoła. Przy zachowanym do dziś trójkątnym placu zwanym „rynkiem" zamieszkiwali zamożni chłopi. Wyrobnicy i komornicy zajmowali Lisowskie Komorniki, wzdłuż drogi prowadzącej od kościoła do cmentarza. Natomiast Lisów-Piaseczny to obszar przy drodze na Piaseczno. Właściciele prywatni zmieniali się wielokrotnie. Źródła z przełomu XIV i XV w. podają Jana z Lisowa jako dziedzica wsi. W 2. poł. XV w. wieś należała do Mikołaja Woszczyńskiego h. Awdaniec. W XVI wieku w Lisowie dziedziczyli Lisowscy. Od 2 połowy XVII wieku Lisów należał do rodziny Prażmowskich. Kolejnym właścicielem był Adam Przerembski, który sprzedał lisowski majątek w 1800r. Filipowi Kołdowskiemu, dziedzicowi wsi Piaseczno i Sopot oraz zakupionych później Błotnicy, Czyżówki i Dębowicy. W 1825r. Lisów i Piaseczno przypadły w spadku jego córce Józefie Sołtykowej. W 1836 roku szacowany na 150 tysięcy złp. majątek został odziedziczony w linii żeńskiej, stając się własnością Laury Sołtyk, od 1843 roku żony Karola Gordona. Gdy wieś należała do wspomnianej rodziny Gordonów nastąpiło uwłaszczenie chłopów. Gordonowie oprócz dworu posiadali w Lisowie kilka budynków na folwarku. W 1879r. majątek (ponad 1000 mórg), kupił Stefan Łączyński.

Po nim od 1885 roku właścicielem był Maksymilian Małyński. Ostatnim dziedzicem dóbr lisowskich został Gustaw Porawski. W roku 1905 majątek Lisów został rozparcelowany.

Klwatka Szlachecka i Klwaty

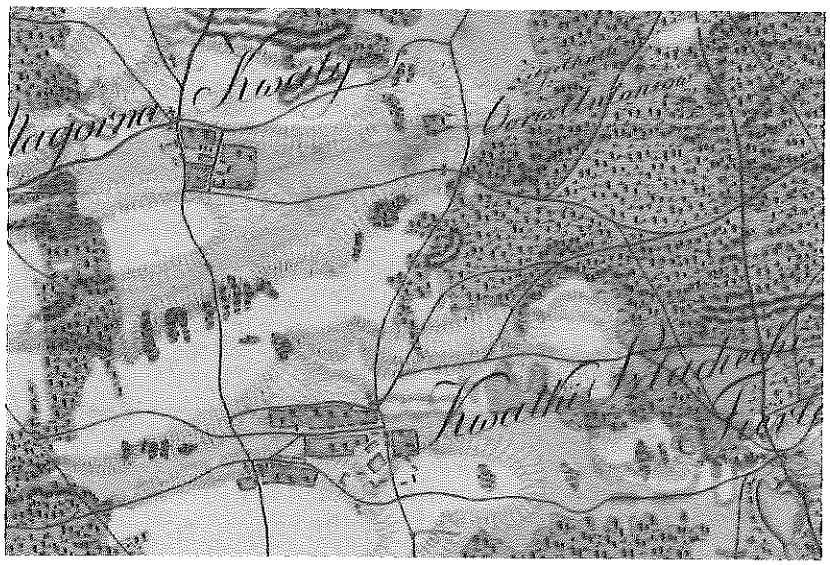

Klwaty i Klwatka Szlachecka na mapie z XIX w.
https://maps.arcanum.com/

W XVI w. wieś należała do rodziny Powałów herbu Ogończyk. W źródłach z 1508r. jako jej właściciel notowany jest Jakub Powała, a w 1537 roku bracia Jakub i Krzysztof Powałowie. Później jej właścicielami staje się ród Firlejów, natomiast w XVII wieku przechodzi w ręce rodziny Kurdwanowskich herbu Półkozic. Znanej rodziny szlacheckiej, posiadającej dobra ziemskie miedzy innymi w okolicach Błotnicy i Białobrzegów. Jednym z jej najwybitniejszych przedstawicieli był Paweł Kurdwanowski, miecznik krakowski i starosta zawichojski, który po owdowieniu został księdzem. Po jego śmierci w 1669r. Klwatkę dziedziczy jego syn Hieronim Kurdwanowski, wojski radomski, a po nim z kolei jego syn Franciszek Kurdwanowski, starosta czernichowski.
W 1774 roku Franciszek, odsprzedaje część wspomnianych dóbr swojemu stryjowi Remigiuszowi, który jak podają źródła pisane dzielił prawdopodobnie przez pewien czas klwatecką własność z Filipem Błońskim. Wieś Klwaty była między innymi własnością takich znanych rodzin jak Podlodowscy, Jeżowie, Gumowscy,Pekosławscy, Leżeńscy, a w końcu XVIII w. miejscowość należała do Michała Dunina, podczaszego owruckiego.

Piastów i Wsola

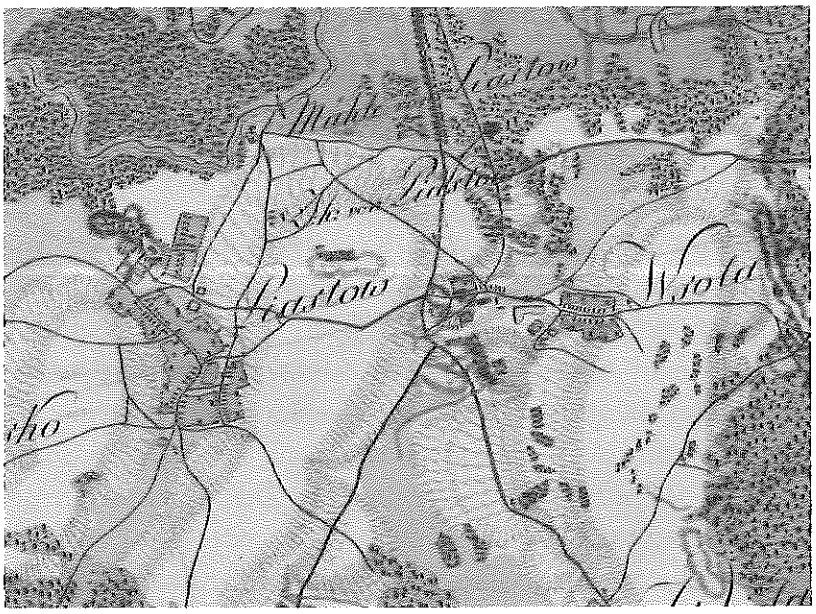

Miejscowość Piastów należała do możnego w Małopolsce rodu Awdańców. W 1395 r. dobra piastowskie (na które składały się wsie Wsola i Wielogóra), znajdowały się w posiadaniu Pakosza z Piastowa. Jego synowie Piotr i Mikołaj podzielili między siebie dobra ojcowskie: Piotr przejął Wielogórę i Wsolę, a Mikołaj Piastów. W XV w. Piastów obejmował 12 łanów kmiecych i 6 zagrodników oraz 3 karczmy. Późniejszymi właścicielami Piastowa byli potomkowie rodu Awdanców w osobie córki Mikołaja, Katarzyny, która jest w XV stuleciu właścicielką Piastowa, Wsoli, Policznej oraz Gródka. Po śmierci Mikołaja losy dóbr Piastów i Wsola biegły wspólnym torem. W 1569 roku właścicielem Wsoli był arianin, Andrzej Lasota. Obie majętności w następnych latach należały do Ożarowskich i Zielińskich. W początkach XVII w. ich właścicielem był sędzia ziemski lubelski Adam Kochanowski herbu Korwin, a następnie Krzysztof Sienieński herbu Dębno. W XVIII wieku trafiły do rodziny Sołtyków. W 1877r. dobra te zakupili Anna i Wincenty Grobicki. W latach 90- tych XIX w. Piastów odziedziczyli ich synowie Piotr i Aleksy, a Wsolę w 1914r. Jakub Grobicki, który wzniósł istniejący do dziś pałac, a następnie sprzedał dobra wsolskie Władysławowi Pruszakowi. Piastów po śmierci Aleksego Grobickiego drogą dziedziczenia w 1923r. przeszedł na własność Jana Makulca. Dobra Wsolskie zostały zakupione w 1920r. przez Marię Pruszak sprzedane zostały w dziewięć lat później Aleksandrze Gombrowicz, która w 1931r. odstąpiła ich znaczną część Janowi Makulcowi. Witold Gombrowicz przyjeżdżał do Wsoli regularnie w latach 1924 – 1939. Tutaj powstawały m.in. fragmenty „Ferdydurke".

5.2.3.Krajobraz kulturowy Gminy Jedlińsk

Według ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku krajobrazem kulturowym jest przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Krajobraz kulturowy danego obszaru wpływa na wzrost tożsamości lokalnej i regionalnej oraz odzwierciedla jego historię i związek działalności ludzkiej z przyrodą. Cechą krajobrazu kulturowego jest jego ciągła ewolucja. Pozytywnym przejawem dbania o krajobraz jest jego harmonijne kształtowanie zachowując najcenniejsze elementy: zabytki, tereny przyrodnicze, osie widokowe oraz umiejętne wkomponowywanie współczesnych realizacji. Zarządzanie krajobrazem nie powinno być przypadkowe, a planowe z uwzględnieniem profesjonalnie opracowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w których ograniczy się rozproszoną zabudowę, zachowa się tradycyjny układ pól, ochronę terenów cennych przyrodniczo oraz obiektów historycznych z wyeksponowaniem tych najwartościowszych walorów poprzez nienaruszania ich historycznego otoczeni i wskazywania osi i przestrzeni widokowych oraz dostosowanie nowych inwestycji do charakteru gminy. W gminie Jedlińsk dominują dwa typy krajobrazu: rolniczy, otwarty (rozdrobnione pola uprawne i osiedla wiejskie) i leśny. Występujące tereny leśne wraz z rozproszonymi gdzieniegdzie zadrzewieniami, w powiązaniu z dość licznymi ciekami wodnymi oraz rzeką Radomką wpływają na różnorodność i malowniczość krajobrazu Jedlińska. Wyróżniającym się elementem krajobrazu jest miejscowość Jedlińsk o wyraźnych cechach małomiasteczkowych. Poza tym istotnym elementem wpływającym na charakter krajobrazu gminy jest podział na części przez prowadzącą z północy na południe drogę wojewódzką 735 i drogę szybkiego ruchu S7, jak również w części wschodniej linią kolejową Warszawa- Radom. Zasadnicza siatka osadnicza rozwijała się od X do XVI w. w związku z etapowym rozwojem osadnictwa na tym obszarze i karczowaniem kolejnych terenów leśnych. Dominują wsi o typie ulicówki i wyjątkowo zbliżonym do wielodrożnicowego (Lisów, Jankowice) czy widlicowym (Jedlanka). Występują dwa główne typy zabytków. Przeważają zabytki o charakterze sakralnym (kościoły, kaplice, cmentarze) oraz obiekty małej architektury (kapliczki, krzyże jak również figury przydrożne). Druga grupa zabytków to obiekty rezydencjonalne. Większość historycznych obiektów na terenie gminy Jedlińsk posiada wartości zabytkowe jedynie w skali lokalnej. Jednakże kilka

obiektów, które ze względu na dość duże wartości artystyczne, historyczne, ekspozycyjne i niematerialne jest rozpoznawalnych w regionie i poza nim. Zalicza się do nich m.in.: kościół barokowy w Jedlińsku oraz Muzeum Witolda Gombrowicza, mieszczące się w murowanym pałacu z 1914r. Regionalne znaczenie można przypisać licznej i charakterystycznej grupie zabytków małej architektury (figury, krzyże i kapliczki przydrożne), w której wyróżnić można wiele zabytków, mających dość duży wpływ na stan krajobrazu kulturowego. Poza tym gmina Jedlińsk zdecydowanie odznacza się od innych gmin w regionie, występowaniem ponadlokalnego dziedzictwa niematerialnego, którego przejawem są Jedlińskie Kusaki-Ścięcie śmierci. Jednym z głównych elementów przestrzenno-urbanistycznych krajobrazu kulturowego gminy jest miejscowość Jedlińsk. Zachowała ona rozplanowanie małomiasteczkowe z okresu, kiedy posiadała prawa miejskie (1530-1869). Układ urbanistyczny obecnej osady jest podobny do typowego rozplanowania późnośredniowiecznego. Widoczny jest dwuczęściowy rynek, składający się z placu w formie zbliżonej do trapezu oraz zawężonej części rynku w formie ulicy wychodzącej z narożnika południowo- wschodniego i prowadzącej do zespołu kościelnego p.w. Ap. Piotra i Andrzeja. Bardzo podobna siatka ulic, wychodzących z naroży placu rynkowego pochodzi chociażby z układu późnośredniowiecznego. Pewne zmiany przestrzenne mogły zaistnieć w związku z odbudową jedlińskiego kościoła w poł. XVIII w. Tylko częściowo zachowała się małomiasteczkowa zabudowa pierzejowa: murowana, jedno - dwukondygnacyjna, kalenicowa ze skromnym detalem architektonicznym lub facjatami. Zasadniczo zachowana dawna zabudowa pochodzi z okresu 2 połowy XIX do połowy XX wieku. Dominantą krajobrazową tego układu jest dwuwieżowy, barokowy kościół parafialny pod wezwaniem Apostołów Piotra i Andrzeja z 1645 roku , usytuowany w zespole, na który składają się takie budynki jak: (dzwonnica, plebania, brama i obiekty małej architektury). Świątynia jedlińska jest również najcenniejszym zabytkiem oraz główną dominantą widokową całego krajobrazu dzisiejszej gminy Jedlińsk. Ważnym historycznie terenem w Jedlińsku jest cmentarz rzymsko-katolicki z cenną ekspozycją rzeźby cmentarnej. Innymi istotnymi ośrodkami kulturowymi są Wsola, Jankowice, Lisów. Występują tam zabytki wpisane do rejestru zabytków oraz inne wartościowe obiekty. We Wsoli znajduje się wyremontowany pałac-willa z pięknym parkiem krajobrazowym. Ważnymi obiektami kulturowymi jak również przyrodniczymi są trzy zespoły rezydencjonalne: zespół dworsko-parkowy w Piastowie, Klwatach i Jedlance. Na terenie gminy zachowało się kilka obiektów (bunkrów) z czasów wojny, tworzących wraz z licznymi obiektami powojskowymi w gminie Jastrzębia niemiecki obóz szkoleniowy Lager Kruszyna z 1942r.

5.3. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków (rejestr/A/)

Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru zabytków
Bierwce	Park podworski 3 ćw. XIX w.	**757** **z dn. 18.12.1957r.**
Jankowice	Kościół parafialny p.w. św. Mikołaja 1782 – 1787	**487/A** **z dn. 23.03.1957r.** **387/A** **z dn.21.06.1967r.** **72/A** **z dn.09.03.1981r.**
Jankowice	Cmentarz parafialny Poł. XIX w.	**A - 1482** **Decyzja MWKZ nr** **32/2018** **z dn.09.01.2018r.**
Jankowice	Kaplica cmentarna Poł. XIX w.	**A - 1482** **Decyzja MWKZ nr** **32/2018** **z dn. 09.01.2018r.**
Jedlanka	Park dworski XVIII – XIX w.	**758 z dn.18.12.1957r.** **351/A/86** **z dn. 24.10.1986r. i** **20.06.2006r.**
Jedlińsk	Zespół kościelny kościoła parafialnego p.w. św. Apostołów Piotra i Andrzeja XVII w. – XVIII w.	**216 z dn.03.10.1956r.** (kościół) **383 z dn.21.06.1967r.** (zespół kościelny) **75/A/81** **z dn.09.03.1981r.** (kościół, dzwonnica, brama)
Jedlińsk	Cmentarz rzymsko-katolicki 1798r.	**469/A/** **z dn.05.11.1991r.**

Klwaty	Park dworski Poł. XIX w.	**747** **z dn.19.12.1957r.**
Lisów	Kościół parafialny p.w. Nawiedzenia N.M.P. 1879r.-1881r.	**241/A/84** **z dn.23.02.1984r.**
Lisów	Cmentarz rzymsko-katolicki 1873r.	**A - 1281** **Decyzja MWKZ nr 1435/2014** **z dn.16.12.2014r.**
Piastów	Zespół dworski - dwór drewniany 2 poł. XVIII w., XIX w. - oficyna dworska XIX w. - lamus dworski (zachodni) - lamus dworski (wschodni) 2 poł. XVIII w. - wozownia XIX w.	**804/A** **z dn.28.10.1972r.** **138/A** **z dn.15.03.1982r.**
Piastów	Park dworski 2 poł. XVIII w./XIX w.	**751/A** **z dn.19.12.1957r.** **333/A z dn.07.03.1986r.**
Wsola	Kościół p.w. św. Bartłomieja 1930r.	**279/A z 20.02.1985r.**
Wsola	Zespół pałacowo-parkowy - pałac murowany 1914r. - park pałacowy 1 ćw. XX w.	**207/A/83** **z dn.14.04.1983r.** **845/A z dn.18.02.1975r.**

Zgodnie z art. 36 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 r. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;

2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;

3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;

4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;

5) prowadzenie badań archeologicznych;

6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;

7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;

8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;

9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;

10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt. 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2020 poz. 293 ze zm.) oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru zabytków parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni.

12) poszukiwanie ukrytych i porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych jak również technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić:

1) prace konserwatorskie,

2) prace restauratorskie,

3) badania konserwatorskie

– na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Od stycznia 2018 r. obowiązują przepisy dot. kar administracyjnych. Właścicielowi, który nie powiadomił ministra kultury albo wojewódzkiego konserwatora zabytków o uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku (znajdującego się na Liście Skarbów Dziedzictwa lub wpisanego do rejestru zabytków) nie później niż w terminie 14 dni od pozyskaniu informacji o tym zdarzeniu. Taką samą karę przewidziano wobec osób, które uniemożliwiają lub utrudniają dostęp do zabytku organowi ochrony zabytków, wykonującemu uprawnienia wynikające z ustawy.

Wpis do rejestru zabytków

Zabytek nieruchomy wpisuje się do rejestru zabytków (art. 9 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego, lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Wnioski oraz procedura wpisu do rejestru zabytków dostępna na stronie www.mwkz.pl.

5.4. Zabytki nieruchome

Na terenie Gminy Jedlińsk znajduje się wiele cennych zabytków nieruchomych najcenniejsze z nich to między innymi:

Park podworski w Bierwcach
3 ćw. XIX w.

Park podworski o cechach parku krajobrazowego zachował się jedynie częściowo. W wyniku budowy szkoły, placu zabaw i boiska szkolnego przekształceniu uległ duży teren dawnego założenia. Pozostałość parku obejmuje obszar ok. 1,40 ha ze stawem i częściowo czytelnymi alejami grabowymi. W parku najwięcej rośnie właśnie grabów, wiązów, lip. Wśród pierwotnego starodrzewu występuje również dąb i modrzew.

Kościół parafialny p.w. św. Mikołaja w Jankowicach
1782r. -1787r.

Pierwotny kościół drewniany w Jankowicach istniał w 3 ćw. XV w. Obecna murowana świątynia została wzniesiona w 1782r. z fundacji Jana Sariusza Skórkowskiego, chorążego opoczyńskiego i kanonika łowickiego. Świątynię konsekrowano w 1787r. W 1 poł. XIX w. stan kościoła z braku środków znacznie się pogorszył. Dopiero w 1858r. został odnowiony. Następnie w 1876r. przeprowadzono jego remont z inicjatywy ks. Marcina Radkowskiego. Kościół p.w. św. Mikołaja Biskupa jest budynkiem murowanym z cegły, tynkowanym, na rzucie prostokąta z węższym, prostym prezbiterium oraz zakrystią od strony zachodu. Dach jest dwuspadowy, nad zakrystią pulpitowy. Nad fasadą wznosi się wysoka wieża na sygnaturkę. Fasada reprezentacyjna z centralnym płaskim ryzalitem w formie portyku z pilastrami toskańskimi i trójkątnym szczytem. Elewacje boczne symetrycznie podzielone ramowo. W fasadzie otwory okienne w obramieniach barokowych. Wnętrze jednonawowe, przykryte sufitem. W zakrystii sklepienie kolebkowe z lunetami. Ściany rozczłonkowane pilastrami. Chór muzyczny bogato zdobiony, wsparty na dwóch kolumienkach. Na plac przykościelny prowadzi brama-dzwonnica o niespotykanej formie i funkcji w regionie radomskim. Jest to budynek murowany z cegły, wzniesiony w poł. XIX w. Na planie kwadratu, dwukondygnacyjny, przejazd bramny zamknięty jest łukiem odcinkowym Po obu jego stronach dekoracyjne, okrągłe płyciny. W obrębie drugiej kondygnacji w otworach okiennych zamkniętych łukiem pełnym zawieszone dzwony. Budynek z każdej strony zwieńczony jest szczytem trapezowym, flankowanym kulami na cokolikach. Przestrzeń wewnętrzna otwarta.

Cmentarz parafialny w Jankowicach
Poł. XIX w.

Cmentarz grzebalny parafii w Jankowicach został założony w 1 poł. XIX w. pod wsią Górna Wola. Początkowo teren cmentarza był ograniczony rowem. Mierzył 360 łokci warszawskich obwodu (ok. 200 m).

Przed 1874r. ks. M. Radkowski wykonał ogrodzenie z bali dębowych. Około 1899r. ks. F. Horodyski wybudował ceglane ogrodzenie z bramą oraz kaplicę cmentarną. Na początku lat 90-tych XX w. wykonano ponownie ogrodzenie ceglane z wykorzystaniem starego materiału, nawiązujące gabarytami i formą do poprzedniego. Nekropolia jankowicka posiada kształt zbliżony do trapezu prostokątnego. Ogrodzona jest ażurowym murem z czerwonej cegły. Brama wejściowa od północy, w formie dwóch filarów zwieńczonych kulami. Skrzydła bramy żeliwne, ażurowe, ukształtowane dekoracyjnie. Układ komunikacyjny nekropolii obwodnicowy z zaakcentowaną aleją prowadząca od bramy do kaplicy usytuowanej centralnie. Wcześniej w tym miejscu był ustawiony drewniany krzyż. Na terenie cmentarza zachowały się historyczne nagrobki wykonane w okresie od 4 ćw. XIX w. do około 1960r. Występują różne typy i formy: płyta nagrobna, krzyż na cokole, stela, figura na cokole, pień drzewa na skałkach. Poza jednym nagrobkiem granitowym, pozostałe wykonano z piaskowca. Zachowały się inskrypcje kamieniarzy: J. Staniszewski, Radom oraz F. Hebdzyński, Radom. Charakterystyczne są dwie rzeźby na cokołach , ustawione przy alei głównej. Są to: Nagrobek Jana Dobrowolskiego i Józefa Kowalika z figurą Chrystusa oraz nagrobek Franciszka i Agnieszki Dobrowolskich z figurą Matki Boskiej. Rzadko spotykanym przedstawieniem nagrobnym jest postać św. Antoniego. Interesujące artystycznie są nagrobki w formie krzyża (pnia drzewa) na skałkach: nagrobek Jana Poraj Hollaka, nagrobek Bolesława i Aleksandra Kłosowskich oraz nagrobek Katarzyny Popiel. W części centralnej nekropolii usytuowana kaplica cmentarna. Jest to budynek murowany z cegły, nietynkowany, na rzucie prostokąta, nakryty dachem dwuspadowym z wieżyczką na sygnaturkę w kalenicy. Elewacja frontowa udekorowana obszerną płyciną wyciętą u góry w kształt trójliścia. Na osi wejście poprzedzone schodami. Portal wejściowy w formie arkady. Drzwi stalowe dwuskrzydłowe ukształtowane dekoracyjne z wykorzystaniem motywu łuku ostrego jak również czteroliścia. Nad wejściem ostrołukowy otwór z gzymsem podokiennym i oknem stalowym podobnie dekorowanym jak drzwi. Po jego bokach blendy okrągłe, obwiedzione ceglaną opaską. Po prawej stronie od wejścia tablica pamiątkowa poświęcona Proboszczowi ks. Antoniemu Prüglowi. Elewacje boczne i ściana prezbiterium zwieńczone fryzem arkadkowym. W prezbiterium drewniany ołtarz.

Park dworski w Jedlance
XVIII w. – XIX w.

Park dworski powstały w XVIII wieku pierwotnie o powierzchni ponad 2 hektarów, obecnie zachowany fragmentarycznie (tzw. resztówka). Dawny układ założenia parkowo - ogrodowego został znacząco zatarty. Najbardziej zadrzewiona jest część południowa parku (na południe od dworu). Występują tu m.in.: graby, lipy, kasztanowce, robinie akacjowe, topole czarne, wiąz szypułkowy, świerki pospolity, jesiony. Najstarsze drzewa liczą ok. 200 lat. W części północnej zachowały się pozostałości stawów dworskich. W obrębie założenia parkowego usytuowany jest budynek dworu. Wzniesiony z cegły na planie wydłużonego prostokąta z dachem czterospadowym kopertowym, jednokondygnacyjny. Centralnie na osi usytuowany jest wgłębny ganek filarowy, wejściowy.

Zespół kościelny kościoła parafialnego p.w. św. Apostołów Piotra i Andrzeja
XVII w. – XVIII w.

Pierwotny kościół drewniany w Jedlińsku powstał w XVI w. W 1645r. kasztelan sandomierski, Stanisław Witkowski, wybudował nowy, murowany kościół. Został on zniszczony w 1655r. przez wojska szwedzkie. W 1752r. biskup Andrzej Stanisław Załuski odbudował świątynię. Budynek kościoła orientowany, murowany, otynkowany, na planie krzyża łacińskiego z jedną nawą główną, dwiema bocznymi kaplicami (w transepcie), zakrystią i prezbiterium w apsydzie. Korpus nawowy, nakryty dachem dwuspadowym, od zachodu, w narożach dwie prostokątne wieże w pierwszej kondygnacji, wieloboczne w drugiej zwieńczone kopulastymi hełmami. Prezbiterium świątyni niewyodrębnione zamknięte wielobocznie. Fasada dwuwieżowa, dwukondygnacyjna, trójdzielna rozczłonkowana pilastrami.
Dzwonnica kościelna murowana pochodząca z 1645r. Otynkowana, na rzucie prostokątna, dwukondygnacyjna, nakryta dachem namiotowym. Elewacje opilastrowane z gzymsem kordonowym i dwoma, okrągłymi otworami z każdej strony. W dzwonnicy wiszą: dzwony z 1619r. i 1648r.

Brama kościelna murowana pochodząca z 2 poł. XVIII w., usytuowana na osi kościoła, zwieńczona charakterystycznym szczytem wklęsło - wypukłym o dekoracyjnych spływach, zwieńczonym ozdobnymi wazonami. Centralnie umieszczony kartusz z herbem Jastrzębiec.

Cmentarz parafialny w Jedlińsku
1798r.

Cmentarz grzebalny usytuowany jest we wschodniej części miejscowości. Posiada kształt nieregularny, zbliżony do prostokąta z północną granicą biegnącą po łuku wzdłuż ulicy. Układ komunikacyjny kwaterowy z wyodrębnioną aleją główną biegnącą od bramy. Nekropolia ogrodzona jest murem kamiennym z bramą w formie dekoracyjnie ukształtowanych filarów. Na terenie cmentarza zachowało się ok. 100 zabytkowych nagrobków, z których najstarsze pochodzą z pocz. XIX w. Wiele z nich odznacza się wysokim poziomem wykonawstwa. Występują krzyże na cokołach, figury, płyty nagrobne, kolumny, krzyże na skałkach, obeliski, stele.

Założenie dworsko-parkowe w Klwatach
Poł. XIX w. – 1 ćw. XX w.

Pierwotna powierzchnia założenia parkowego wynosiła około 3 ha. Wskutek parcelacji obecnie pomniejszona. Park wraz z dworem i zabudowaniami gospodarczymi w znacznym stopniu zachował dawny układ przestrzenno-kompozycyjny. Jednakże z dawnego drzewostanu przetrwał nieliczny starodrzew. Teren parku dzieli się na część zachodnią i wschodnią. Zachowała się częściowo aleja świerkowa od północy i fragment alei grabowej (pojedyncze okazy) od południa. W granicy parku najlepiej zachowany jest starodrzew od strony wschodniej wraz z podłużnym stawem. Występuje kilkanaście gatunków drzew. W tym graby, świerki i żywotniki.
Pierwotny budynek dworu wzniesiony w końcu XIX w. przez Leona Plenkiewicza. Gruntownie przebudowany i zmodyfikowany do tak zwanego stylu staropolskiego w okresie PRL.

Obecnie obiekt jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem, otynkowany, przykryty dachem dwuspadowym z naczółkami. Centralnie usytuowany spiętrzony tzw. portyk kolumnowy (u dołu czterokolumnowy, na górze dwukolumnowy). W obrębie części poddaszowej przechodzący w facjatę, przykryty dachem dwuspadowym. Po bokach znajdują się lukarny. Gzyms wydatny, profilowany.

Kościół p.w. Nawiedzenia NMP w Lisowie
1879r.-1881r.

Pierwszy kościół drewniany w Lisowie został wystawiony przez dziedzica wsi Kiełczno w 1414 roku. Kolejną drewnianą świątynię zbudował w 1644r. Hieronim Piasecki, ówczesny dziedzic i starosta gierowski. W 1847r. został rozebrany ze względu na jego bardzo zły stan. Obecny kościół zaprojektował Antoni Kacper Wąsowicz, budowniczy powiatu radomskiego. Fundamenty pod nowy budynek kościelny założono 19 maja 1879r. W tym samym roku wzniesiono częściowo mury. W roku następnym kościół przykryto dachem. W 1881r. został poświęcony przez ówczesnego proboszcza parafii Jedlińsk księdza Jana Kloczkowskiego. Kościół podczas I wojny światowej został uszkodzony. W 1920r. świątynię konsekrował biskup Paweł Kubicki. Kościół usytuowany jest w północnej części miejscowości. Budynek świątyni murowany z czerwonej cegły, otynkowany, orientowany. Jednonawowy, dwukondygnacyjny. Prostokątny korpus przykryty trójspadowym dachem, ujęty od zachodu narożnymi, czworobocznymi, trójkondygnacjowymi wieżami, nakrytymi kopułkami z prezbiterium niższym zamknięte półkoliście. Po obu stronach nawy zakrystia i kruchta boczna. Fasada jednoosiowa, dwuczęściowa. Centralnie wejście ujęte w arkadę z łukiem pełnym wspartym przez kolumnę i pilaster z każdej strony. Po bokach pilastry wspierające belkowanie z trójkątnym szczytem. Elewacje boczne, wieże, prezbiterium, zakrystia i kruchta boczna o układzie ramowym z pionową artykulacją pilastrów. Wnętrze trójprzęsłowe. Sklepienie żaglaste w nawie, konchowe w prezbiterium, w bocznych pomieszczeniach stropy płaskie. Chór trójboczny na słupach. Ściany dzielone pionowo filarami przyściennymi, dźwigającymi belkowanie.

Cmentarz parafialny w Lisowie
1873r.

Cmentarz grzebalny w Lisowie usytuowany jest w północno - zachodniej części wsi, założony został w 1873 roku w miejscu dawnego cmentarza cholerycznego. W 1924r. w związku z ograniczonym miejscem na pochówek, nekropolia lisowska została znacznie powiększona w stronę zachodnią. Kształt cmentarza jest zbliżony do prostokąta. Układ komunikacyjno – przestrzenny regularny, czytelny, obwodnicowy z wyodrębnioną aleją główną. Zachowało się kilka starych dębów od strony wschodniej. Ogrodzenie jest proste, ceglane, ażurowe wzniesione po 1924r., przebudowane po II wojnie światowej. Na cmentarzu występuje kilkanaście historycznych nagrobków. Prezentują różne typy i formy: krzyż na cokole, stela, pień na skałce, płyta nagrobna, grobowiec, figura na skałce. Najstarsze zachowane nagrobki na cmentarzu powstały w 4 ćw. XIX w. Wśród nich można wymienić nagrobek małżonków Janickich oraz nagrobek rodziny Poterów. Jednakże większość pochodzi z 1 poł. XX w. Dominują obiekty wykonane w piaskowcu, pojawia się też granit oraz odlewy. Na trzech obiektach znajdują się sygnatury wykonawcy: J. Staniszewskiego z Radomia. Na cmentarzu pochowani są między innymi tutejsi proboszczowie czy właściciele majątków ziemskich.

Zespół dworsko – parkowy w Piastowie
2 poł. XVIII – XIX w.

Założenie dworskie powstało w XVIII w., kiedy właścicielem Piastowa był Feliks Sołtyk, starostwa zwinogrodzki. W XIX w. dwór został przebudowany. Wtedy wzniesiono również oficyny oraz stajnię z wozownią. Zabudowania stworzyły półokrąg wokół owalnego gazonu. Budynek dworu jest parterowy, nakryty dwuspadowym, dachem z gankiem wejściowym, flankowany dwoma niewielkimi dobudówkami. Po jego obu stronach ukośnie usytuowane dwa murowane lamusy dworskie, pochodzące prawdopodobnie z XVIIII wieku ozdobione, barokowymi, falistymi szczytami. Jedna z zachowanych oficyn dworskich parterowa, na planie prostokąta, nakryta dachem dwuspadowym, ogzymsowana z zabudowanym gankiem wejściowym.

Od zachodu murowana wozownia na planie wydłużonego prostokąta, nakryta dachem dwuspadowym ze świetlikami. Park typu krajobrazowego składa się z powierzchni zadrzewionej, trawiastej i stawów. Założony został na przełomie XVIII i XIX w. W części południowej oddzielonej od pozostałej części drogą dojazdową do dworu, zachował się staw. Występuje duża liczba lip, kasztanowców i jesionów. Dawne alejki zarośnięte. Przy drodze w sąsiedztwie budynku dworskiego pozostałości dawnego sadu i warzywnika. Przed budynkiem dworu znajduje się gazon. W sąsiedztwie zabudowań dworskich występują drzewa ozdobne: świerki srebrzyste, jesiony. Za zabudowaniami dworskimi obniżenie terenu z kolejnym stawem. Wokół niego rosną klony i kasztanowce. Dalej na północ duży teren parku z największym stawem i śladami dawnych alejek. Tutaj występuje najstarszy drzewostan sosnowo-dębowy. Zachował się również fragment alei lipowej biegnącej ku wschodowi. Teren parku zachwaszczony oraz mocno zakrzaczony. Dużo samosiejek. Stawy zanieczyszczone.

Kościół p.w. św. Bartłomieja we Wsoli
1879r.-1881r.

Pierwotny kościół drewniany pw. św. Bartłomieja istniał tu w 1440r. Wtedy też powstała parafia. W XVI w. kościół opustoszał, gdyż urządzono zbory ariańskie we Wsoli i w Owadowie. W 1629r. Krzysztof Siemieński zbudował nowy kościół modrzewiowy, który został dedykowany w 1634r. przez bp. Tomasza Oborskiego. Obecny kościół, według projektu architekta Jarosława Wojciechowskiego oraz Kazimierza Prokulskiego, zbudowano w latach 1918–1930 staraniem ksiądz Piotra Janaszkiewicz, ksiądz Bolesława Wójcika i księdza Władysława Muszalskiego, przy wsparciu miejscowej ludności. Dedykował go 15.IX.1934r. bp Włodzimierz Jasiński. Świątynia była restaurowana w 1970r. Kościół wzniesiony w stylu neoromańskim z czerwonej cegły w układzie krzyżowym na podmurówce z ciosów z piaskowca. Rzut obiektu poprzedzony od strony zachodniej kwadratową kruchtą główną, nad którą góruje czworoboczna, czterokondygnacyjna wieża przykryta dachem namiotowym. Świątynia trójnawowa z korpusem, trójprzęsłowa i pseudotranseptem, którego przęsła boczne zamknięte apsydami. Przęsło środkowe budowli zamknięte prezbiterium na planie półkola. Po bokach pseudotranseptu od strony północnej prostokątna kaplica zamknięta apsydą, od strony południowej prostokątna zakrystia z przedsionkiem i pomieszczeniem na planie półkola.

Cmentarz parafialny we Wsoli
1 poł. XIX w.

Cmentarz grzebalny we Wsoli założono w 1 poł. XIX w. Usytuowany jest na zachód od kościoła parafialnego p.w. św. Bartłomieja we Wsoli. Posiada kształt nieregularny oraz układ komunikacyjny kwaterowy. Ogrodzony jest murem ceglanym. Brama składa się z prostokątnych filarów. Na terenie cmentarza zlokalizowanych jest ok. 40 historycznych nagrobków powstałych do poł. XX w. Najstarsze obiekty pochodzą z lat 40-tych XIX w. Nagrobki prezentują różne typy: kapliczka słupowa z latarnią, grobowiec, krzyż na cokole, figura na grobowcu, płyta nagrobna. W większości wykonane są z piaskowca. Starodrzew cmentarny nie występuje.

Zespół pałacowo-parkowy we Wsoli
1 poł. XIX w.

Budynek pałacu został wzniesiony około 1914r., na planie zbliżonym do kwadratu, piętrowy, nakryty dachem łamanym. Od strony ogrodu część parterowa z tarasem. Główne wejście poprzedzone eliptycznym portykiem z czterema kolumnami wspierającymi balkon. Otwory okienne ozdobnie obramione. Park został założony w połowy XIX wieku. Układ założenia oraz drzewostan zachował się w dużej części. Występują świerki pospolite, klony jesionolistne, wierzby białe, olsze czarne, morwy białe. Wspaniale prezentuje się aleja brzozowo-olszowa.

5.5. Obiekty małej architektury: kapliczki, krzyże i figury przydrożne

Na terenie gminy znajduje się wiele kapliczek, krzyży i figur przydrożnych, które stanowią charakterystyczny element krajobrazu nie tylko regionu radomskiego, lecz także znacznej części kraju. Ich fundowanie wiązało się z lokalną tradycją oraz religijnym i duchowym doświadczeniem katolickich fundatorów.

Obiekty te powstawały jako pamiątki ważnych wydarzeń historycznych i rodzinnych, a także z obawy przed chorobami czy wojnami. Pełniły funkcje dziękczynne, błagalne, a niekiedy miały również charakter apotropeiczny (ochronny). Najczęściej lokalizowano je między innymi w pobliżu świątyń, przy skrzyżowaniach dróg, wjazdach do miejscowości, przy mostach, a w bardziej osobistych przypadkach – przed domami. Na terenie gminy Jedlińsk występują różne typy: figury, kapliczki przydrożne w formie krzyż na cokole, kapliczki segmentowe, filarowe. Najstarsze obiekty pochodzą już z XVIII w. Do flagowych obiektów z tego okresu zalicza się przede wszystkim zespół rzeźb wpisanych do rejestru zabytków ruchomych fundacji biskupa krakowskiego Stanisława Andrzeja Załuskiego z postaciami św. Floriana, św. Jana Nepomucena i św. Wawrzyńca. Charakterystyczną grupę obiektów stanowią figury przedstawiające postać wspomnianego już wcześniej świętego Jana Nepomucena związane z rzeką Radomką i Tymianką. Są to figury zlokalizowane w Klwatce Szlacheckiej, Wsoli, Brodzie, Piastowie, Jankowicach i Jedlińsku. Bardzo ciekawą grupę figur stanowią obiekty z przedstawieniem Matki Boskiej znajdujące się m.in. w Nowych Zawadach, Ludwikowie, Lisowie, Brodzie, Jedlińsku (dwa obiekty). W tym miejscu warto wspomnieć o dość rzadkiej figurze św. Tekli z miejscowości Wielogóra i figurach z przedstawieniem Chrystusa z Lisowa (dwa obiekty). Ciekawym obiektem pod względem historycznym jest również kapliczka filarowa z latarnią z miejscowości Jedlanka, sięgająca swoją chronologią XVIII w. Przeważającą jednakże ilość obiektów stanowią kapliczki przydrożne w formie krzyża na cokole.

5.6. Zabytki ruchome

Zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (zgodnie z art. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. - Dz. z 2024 r., poz. 1292, ze zm.). Zgodnie z art.10 ust.1 ww. ustawy, zabytek ruchomy zostaje wpisany do rejestru zabytków na podstawie decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, wydanej na wniosek właściciela danego obiektu. Po uprawomocnieniu się decyzji, zabytkowi nadawany jest numer rejestru z literą „B". Do rejestru zabytków ruchomych wpisywane są

także obiekty, których „ruchomość" może być kwestionowana, lecz ze względu na wartość artystyczną i historyczną zasługują na ochronę. Zaliczają się do nich m.in.: detale architektoniczne i dekoracje (takie jak polichromie czy sztukaterie), trwale związane z podłożem elementy wyposażenia wnętrz (np. struktury ołtarzowe, epitafia, kominki, piece), a także elementy tzw. małej architektury.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków „B" z terenu Gminy Jedlińsk .

Jedlińsk - kościół p.w. Apostołów Piotra i Andrzeja

nr rej. 89/B/94 z dn.23.05.1994r.(14 obiektów) oraz

nr 100/B/66/B/92 z dn.22.10.1992r. (70 obiektów)

Lisów - *kościół p.w. Nawiedzenia N.M.P.*

nr rej.115/B/166/B/97 z dn.26.08.1997r. - 14 obiektów

Dec.47/2024 z dn.19.08.2024r., nr rej. B – 774 – 2 obiekty

Lisów – *cmentarz rzymsko-katolicki*

Dec.1435/2014 z dn.16.12.2014., nr A – 1281 - 13 obiektów

Wsola - kościół p.w. św. Bartłomieja

nr rej.144/B/96 z dn.09.05.1996r. – 1 obiekt

nr rej. 95/B/60/B z dn.25.08.1992r. – 41 obiektów

nr rej.95/B/61/B z dn.21.09.1992r. – 1 obiekt

Figury i krzyże przydrożne

nr rej.101B/67 z dn.02.11.1992r.- Figura św. Jana Nepomucena (Jedlińsk)

nr rej.102B/B/68 z dnia 09.11.1992r. - Figura św. Wawrzyńca (Jedlińsk)

nr rej.103B/B/69 z dnia 16.11.1992r.- Figura św. Floriana (Jedlińsk)

nr rej. 110/B/95 z 16.02.1995r.- Figura M.B. Niepokalanie Poczętej (Jedlińsk)

nr rej. 110/B/95 z 16.02.1995r. – Krzyż na cokole (Jedlińsk)

nr rej. 111/B/95 z 17.02.1995r. - Figura św. Jana Nepomucena (Wsola)

nr rej. 95B/60/92 z dn.25.08.1992r. - Nagrobki na terenie dawnego cmentarza przykościelnego (Wsola).

5.7. Stanowiska archeologiczne

W obrębie gminy Jedlińsk w ramach realizacji programu prospekcji terenowej Archeologiczne Zdjęcie Polski zewidencjonowano (po aktualizacji) łącznie **87 stanowisk archeologicznych.** Wśród powyższych stanowisk znajduje się jedno stanowisko archeologiczne o tak zwanej własnej formie krajobrazowej:

1.Jankowice stan.1, nr obszaru AZP 72-66 (dwór na kopcu)

Stanowiska archeologiczne zewidencjonowane na terenie Gminy Jedlińsk posiadają dość zróżnicowaną chronologię. Najstarsze ślady osadnictwa pradziejowego na terenie gminy Jedlińsk sięgają już epoki schyłkowego paleolitu i mezolitu. Pozostałości bytności grup ludzkich z tego okresu zewidencjonowano w czasie prowadzenia badań powierzchniowych w takich miejscowościach jak Jedlińsk stan.1, Jeziorno stan.1, Nowa Wola stan.1 oraz Płasków stan.2,3,4,5,6. Przedmiotowe znaleziska archeologiczne w głównej mierze reprezentowane są przez wyroby z materiału krzemiennego i wiążą się z okresowymi i krótkotrwałymi obozowiskami społeczności należącej do kultury świderskiej oraz janisławickiej. Kolejnymi okresami w pradziejach, gdzie zarejestrowano na tym terenie materialne relikty osadnicze związany jest z kręgiem kultur neolitycznych w tym kultury pucharów lejkowatych i kultury amfor kulistych (Jedlanka stan.1,2,3,5, Kępiny stan.1, Piastów-Poręba stan.1, Lisów stan.2, Zawady Stare stan.1, Jeziorno stan.4, Klwaty stan.2) oraz jednostki kulturowe z epoki brązu - kultura mierzanowicka, kultura trzciniecka i kultura łużycka (Czarna Rola stan.1, Józefów stan.1, Klwaty stan.2, Piastów stan.1, Piastów stan.2, Piastów-Gózdek stan.6, Zawady Nowe stan.2, Zawady Stare stan.1).
Okres halsztacki związany z wczesną epoką żelaza reprezentowany jest przez takie stanowiska jak między innymi (Jankowice stan.2,4,5,6, Jankowice-Kolonia stan.1, Ludwików stan.3, Piastów-Gózdek stan.1,3,5,7). Natomiast okres rzymski (Gutów-Bród stan.1, Jankowice stan.4, Ludwików stan.1,2). Okres średniowieczny rozpoznano na stanowiskach (Jankowice stan.1- dwór obronny na kopcu, Jankowice stan.4,5, Jankowice-Kolonia stan.2, Klwaty stan.2, Piaseczno stan.1, Płasków stan.1). Do znalezisk pochodzących z okresu nowożytnego, należą przede wszystkim stanowiska (Boża Wola stan.1, Jankowice stan.2, Jankowice 4,5,6, Jedlińsk stan.2, Klwaty stan.4, Wierzchowiny stan.1).

Z literatury przedmiotu dobrze znane jest także sepulkralne stanowisko archeologiczne z miejscowości Wola Bierwiecka pochodzące z okresu wczesnego średniowiecza. Stanowisko to zostało odkryte przypadkowo w okresie międzywojennym i związane jest z dość ciekawymi artefaktami pozyskanymi w czasie nieregularnych badań prowadzonych z upoważnienia Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Z okresu późnego średniowiecza i nowożytności pochodzi wspominane wcześniej stanowisko archeologiczne dwór na kopcu w Jankowicach. Wspomniane założenie w postaci kopca ziemnego znajduje się na zachód od kościoła parafialnego. Obecnie ma kształt owalny zbliżony do prostokąta o łącznej powierzchni ok. 1 ha. Otoczone jest od strony północnej i północno- wschodniej fosą o szerokości dochodzącej od około 7,5 m do ok. 12 m. W trakcie sondażowych badań archeologicznych prowadzonych w latach siedemdziesiątych XX w. przez Pracownie Konserwacji Zabytków (PP PKZ) oddział w Łodzi, stwierdzono istnienie na omawianym stanowisku istnienie tak zwanego dworu obronnego na kopcu, przebudowywanego w wiekach późniejszych. W wieku XVIII stanowił między innymi część folwarku z założeniem parkowym. Dziś obiekt zabudowany jest współczesnymi budynkami mieszkalno-gospodarczymi.

5.8. Zabytki w zbiorach muzealnych

Na terenie gminy Jedlińsk funkcjonuje Muzeum im. Witolda Gombrowicza we Wsoli (oddział Muzeum Literatury w Warszawie). Jest to muzeum biograficzne poświęcone pisarzowi Witoldowi Gombrowiczowi mieszczące się w zabytkowym pałacu pochodzącym z 1 ćw. XX w. Wspomniana placówka prezentuje przede wszystkim zbiory dotyczące życia prywatnego jak również twórczości i dorobku polskiego pisarza. W tym realizuje różnego rodzaju projekty o charakterze oświatowo – kulturalnym są to koncerty, wieczory poetyckie, prelekcje, odczyty literackie, promocje książek). Na wystawie można obejrzeć m.in. pamiątki związane z Witoldem Gombrowiczem w tym rzeczy osobiste takie jak krawaty, fajki, laski, okulary, wieczne pióro, maszynę do pisania czy chociażby elementy umeblowania. Oprócz tego na ekspozycji zaprezentowano zbiór różnorodnej dokumentacji w tym autorskie listy, rękopisy i fotografie. W placówkach szkolnych w Bierwcach i Wsoli funkcjonują tak zwane izby regionalne gromadzące zabytkowe eksponaty posiadające głównie charakter etnograficzno-historyczny.

W 2021r. w Zespole Szkolno-Przedszkolnym w Jedlińsku utworzono Izbę Pamięci Ziemi Jedlińskiej powstałą ze zbiorów działającego dawniej we wspomnianej miejscowości - Muzeum Ziemi Jedlińskiej, które powstało z inicjatywy Towarzystwa Miłośników Ziemi Jedlińskiej, a mieściło się w budynku dawnej szkoły i wraz z rozbiórką budynku, zawiesiło swoją działalność. Zabytki archeologiczne z obszaru gminy Jedlińsk, pozyskane w czasie badań wykopaliskowych, sondażowych, znalezisk przypadkowych, a także tak zwanej prospekcji powierzchniowej prowadzonej w ramach akcji Archeologicznego Zdjęcia Polski, znajdują się w zbiorach działu archeologii Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu.

5.9. Dziedzictwo niematerialne

Termin dziedzictwa niematerialnego według definicji przyjętej przez organizację UNESCO w Konwencji z 2003r. (organizacji, której podstawowym celem jest wspieranie współpracy międzynarodowej w dziedzinie kultury, sztuki i nauki) określa spuściznę tą jako różnego rodzaju:

- tradycje i przekazy ustne przenoszące wiedzę i tworzące pamięć zbiorową.
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne potwierdzające tożsamość społeczną i kulturową osób , które je kultywują
- umiejętności związane z tak zwanym rzemiosłem tradycyjnym (rzemiosło i rękodzielnictwo)
- wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata

Dziedzictwo niematerialne Gminy Jedlińsk kształtuje się przede wszystkim wokół tradycji lokalnego święta Kusaków obchodzonych w ostatni wtorek karnawału przed środą popielcową. Kusakom nierozerwalnie towarzyszy obrzęd tzw. ,,ścięcia śmierci", kultywowany najprawdopodobniej na pamiątkę ,,prawa miecza", które Jedlińsk otrzymał przy lokacji miasta. Dziedzictwo niematerialne związane jest także z podtrzymywaniem i pielęgnowaniem tradycji polskiej wsi przez lokalne Koła Gospodyń Wiejskich. Ich aktywna działalność dotyczy chociażby aspektu kulinarnego (gotowanie i pieczenie dań regionalnych). Inna kategorią dziedzictwa niematerialnego dotyczącą terenu gminy jest kultywowanie tradycji folklorystycznych przez miejscowe (niestety nieliczne już dziś) kapele grające dawny (ludowy) repertuar muzyczny.

6. Gminna Ewidencja Zabytków

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 r., poz. 1292) podstawą opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Według Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r., w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. nr 113, poz. 661). GEZ jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. Wzór karty adresowej GEZ - Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowej z dnia **10 września 2019 r.** zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2019, poz. 1886).

Karta ewidencyjna zabytku zawiera w szczególności dane umożliwiające określenie zabytku, jego miejsce położenia lub przechowywania, wskazanie właściciela i posiadacza zabytku, jak również zwięzły opis, historię, stan zachowania, postulaty konserwatorskie oraz wartości zabytkowe obiektu.

Gminna ewidencja zabytków stanowi część wojewódzkiej ewidencji zabytków, która z kolei jest częścią krajowej ewidencji zabytków prowadzonej przez Generalnego Konserwatora Zabytków. Na podstawie nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r. (art. 7) określone zostały zabytki, które powinny znaleźć się w gminnej ewidencji zabytków.

Są to zabytki nieruchome:

- wpisane do rejestru zabytków,
- znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- zabytki nieruchome wyznaczone przez wojewódzkiego konserwatora zabytków do ujęcia w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- inne wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W celu przeprowadzenia prac remontowych, wymagających pozwolenia na budowę (przebudowa dachu, rozbudowa budynku) przy zabytku znajdującym się w Gminnej Ewidencji Zabytków należy wystąpić z wnioskiem do Starostwa Powiatowego w Radomiu. Pozwolenie na budowę zostanie wydane po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W przypadku prac nie wymagających pozwolenia na budowę właściciel zabytku gminnego zgłasza prace do starostwa powiatowego, które zostają zaopiniowane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Gminna ewidencja zabytków nie jest zamkniętym dokumentem. Po zaopiniowaniu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków może zostać włączony lub wyłączony z gminnej ewidencji zabytków. **Gminna Ewidencja Zabytków dla Gminy Jedlińsk została przyjęta zarządzeniem Wójta Gminy Jedlińsk nr 185/102/2025r. z dnia 12 listopada 2025r.**

7. STAN ZACHOWANIA I ZAGOSPODAROWANIA ZABYTKÓW

Stan zachowania zabytków na terenie gminy jest zróżnicowany. Zabytki sakralne zwłaszcza kościoły znajdują się generalnie w dostatecznym/dobrym stanie. W ostatnim czasie w świątyniach w Lisowie i Jedlińsku prowadzone były prace konserwatorsko remontowe. Kapliczki, krzyże i figury przydrożne odznaczają się generalnie dobrym i dostatecznym stanem zachowania. W najgorszym stanie jest figura św. Jana Nepomucena w Brodzie, kapliczka filarowa w Jedlance, krzyż na cokole z 1901r. w Jankowicach. W złym i niedostatecznym stanie są zabytkowe nagrobki na cmentarzach w Jedlińsku, Jankowicach, Lisowie i Wsoli. Najbardziej zniszczone z nich wymagają przeprowadzenia prac zabezpieczających i konserwatorskich. Założenia dworsko-parkowe na terenie gminy Jedlińsk przedstawiają dość różny stan zachowania. Sukcesywnie pogarsza się stan zespołu dworsko-parkowego w Piastowie. Budynki dworskie wymagają przynajmniej bieżących napraw i remontów. Dawny park jest mocno zakrzaczony i zachwaszczony, postuluje się przeprowadzenie pilnych i gruntownych prac rewitalizacyjnych. Również pozostałości parku w Bierwcach wymagają przeprowadzenia gruntownej pielęgnacji jak również zagospodarowania. Obecnie w najlepszym stanie zachowania znajduje się założenie pałacowo-parkowe we Wsoli, w którym mieści się aktualnie biograficzne Muzeum poświęcone twórczości Witolda Gombrowicza.

8. REALIZACJA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2021 – 2024/2025

- Przygotowanie gminnego mechanizmu finansowego mającego na celu dofinansowanie prac przy zabytkach, będących własnością osób prywatnych, wspólnot etc., na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami/ w celu zahamowania postępującej degradacji obiektu zabytkowego - 2025;
- Jedlińsk, kościół pod wezwaniem świętych Apostołów Piotra i Andrzeja – wykonanie kompleksowych prac remontowo-konserwatorskich instrumentu organowego wraz z szafą organową i z prospektem – 2025 (w ramach dofinansowania przedmiotowej inwestycji z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków Polski Ład);
- Lisów, kościół pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny - wykonanie prac konserwatorskich: ołtarza głównego, chrzcielnicy, chóru muzycznego i ambony – 2024-2025 (w ramach dofinansowania inwestycji z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków Polski Ład);
- Lisów, kościół pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny - - wykonanie prac konserwatorskich: dwóch ołtarzy bocznych – 2024-2025 (w ramach dofinansowania inwestycji z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków Polski Ład);
- Wielogóra, konserwacja i restauracja kamiennej figury św. Tekli 2024 – finansowanie z budżetu województwa mazowieckiego.

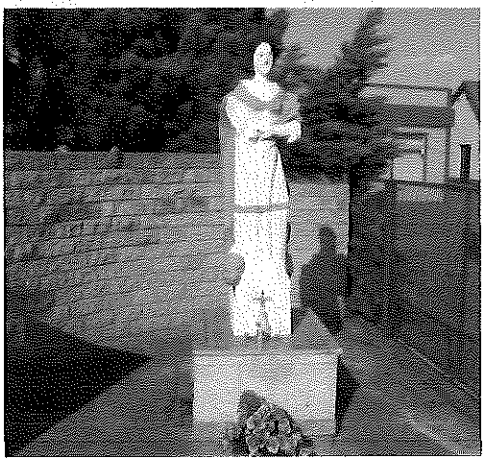

Stan na 2021r.

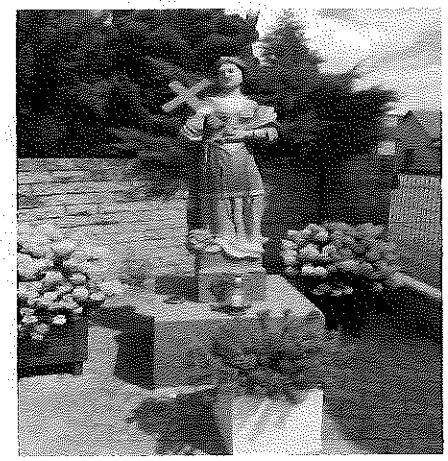

Stan na 2025r.

- Klwatka Szlachecka, włączenie do Gminnej Ewidencji Zabytków gminy Jedlińsk kapliczki arkadowej z figurą św. Jana Nepomucena, 2025

- Bród, konserwacja i restauracja kamiennej figury Matki Boskiej 2025 – finansowanie ze środków prywatnych inwestorów.

Stan na 2021r.

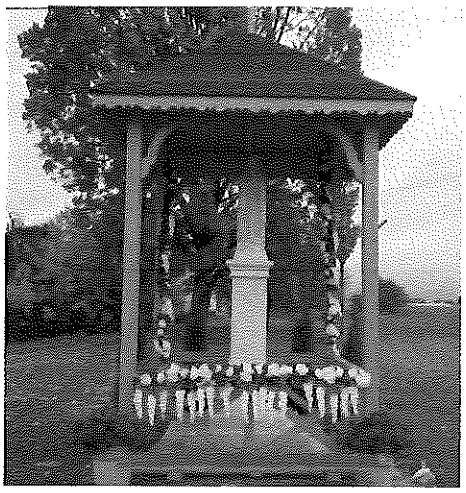

Stan na 2025r.

- Wsola, konserwacja piaskowcowego krzyża na cokole z 1930 roku znajdującego się na parkingu przed kościołem parafialnym, 2024-2025 finansowanie ze środków parafii.

Stan na 2021r.

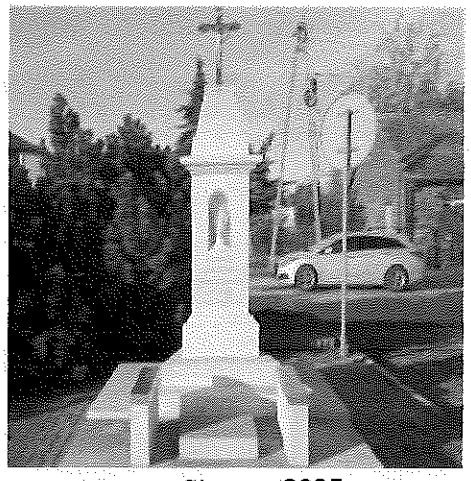

Stan na 2025r.

- Jedlińsk, utworzenie w Zespole Szkolno-Przedszkolnym Izby Pamięci Ziemi Jedlińskiej, 2021

9. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.

Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy oraz krajobrazu kulturowego gminy została wykonana w oparciu o wizje lokalne w terenie, przegląd dostępnej literatury przedmiotu oraz dokumentów gminnych, dokumentacji konserwatorskiej znajdującej się w archiwum zakładowym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków Delegatura w Radomiu i informacji uzyskanych w gminie.

Mocne Strony	Słabe Strony
Sąsiedztwo dużego miasta (Radomia). Brak większych zakładów produkcyjnych zanieczyszczających środowisko. Występowanie wielu szlaków turystycznych. Działalność Lokalnej grupy Działania „Razem dla Radomki" i innych organizacji społecznych. Funkcjonowanie placówki muzealnej (Muzeum Witolda Gombrowicza we Wsoli). Różnorodność typów zabytków wpisanych w rejestr zabytków i gminną ewidencję zabytków (kościoły, cmentarze, dwory, parki, obiekty przydrożne).Znaczna liczba zabytków objęta ochroną prawną. Objęcie obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru i GEZ ochroną w Miejscowym Planie Zagospodarowania Przestrzennego. Opieka społeczności lokalnych nad krzyżami i kapliczkami przydrożnymi. Kultywowanie tradycji niematerialnych (Obrzęd Ścięcia Śmierci, Jedlińskie Kusaki)	Brak oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków (objętych ochroną prawną). Brak zabytków o wartościach ponadregionalnych. Występowanie zabytków znajdujących się w niedostatecznym i złym stanie technicznym (nagrobki cmentarne, zespół dworsko-parkowy w Piastowie, kapliczka filarowa w Jedlance, figura św. Jana Nepomucena w Brodzie). Niewielka liczba turystów. Niewielkie zainteresowanie inwestorów obiektami zabytkowymi znajdującymi się na terenie gminy. Brak dobrego oznakowania obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie gminy Jedlińsk. Brak tablic informacyjnych dla najcenniejszych obiektów zabytkowych z terenu Gminy Jedlińsk.

Szanse	Zagrożenia
Podejmowanie działań administracyjnych na rzecz poprawy stanu zachowania zabytków. Włączanie kolejnych zabytków do gminnej ewidencji zabytków. Zwiększenie ruchu turystycznego związanego z zabytkami, zlokalizowanymi na terenie gminy (głównie rowerowego). Możliwość ubiegania się o środki zewnętrzne na projekty związane z kulturą i turystyką. Inicjowanie lokalnych działań na rzecz opieki nad zabytkami. Dalszy wzrost świadomości kulturowej wśród mieszkańców gminy Jedlińsk. Zachowanie czystego środowiska przyrodniczego oraz wartościowego krajobrazu kulturowego gminy Jedlińsk. Podjęcie działań mających na celu objęcie ochroną prawna obszarów przyrodniczych. Wygospodarowanie większych środków na promocję gminy. Zachowanie w jak najlepszym stanie obiektów znajdujących się w GEZ. Wspieranie przedsięwzięć lokalnych w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego.	Postępująca degradacja zespołu dworsko - parkowego w Piastowie i niektórych obiektów włączonych do Gminnej Ewidencji Zabytków Brak skutecznych działań konserwatorskich dot. cennych, zabytkowych nagrobków na cmentarzach parafialnych w Jedlińsku, Lisowie i Wsoli. Brak większych środków finansowych na realizację działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami. Nielegalne poszukiwania i niszczenie cennych stanowisk archeologicznych przez detektorystów i tak zwanych poszukiwaczy skarbów.

10.ZAŁOŻENIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY JEDLIŃSK NA LATA 2025-2028

Uwzględniając cele wymienione w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w wyniku dokonanej kompleksowej analizy stanu dziedzictwa kulturowego w Gminie Jedlińsk w oparciu o inne dokumenty strategiczne utworzone na poziomie gminy zostały sformułowane następujące priorytety w perspektywie wieloletniej, kierunki i działania w perspektywie 4 - letniej.

Priorytet 1. **Dokumentacja dziedzictwa kulturowego.**	
Kierunki	**Działania**
1.Prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków.	1.Włączanie do GEZ nowych obiektów zabytkowych, które zostaną uznane za wartościowe np. kapliczki, figury, krzyże przydrożne, obiekty architektury itp.
	2. Wyłączanie z GEZ w przypadku np.: zniszczenia zabytku, utraty wartości zabytkowych i wydawanie stosownych uchwał w tych sprawach.
2. Monitorowanie stanu zachowania obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków oraz stanu prawnego dotyczącego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.	1. Wyznaczenie osoby zajmującej się sprawami ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (znajomość przepisów prawa, współpraca z pracownikami urzędu konserwatorskiego, wiedza na temat zasobów zabytkowych gminy, itp.).
	2.Dokonywanie przeglądów obiektów z gminnej ewidencji zabytków z udziałem pracowników urzędu konserwatorskiego. Aktualizowanie stanu faktycznego dot. zachowania zabytków, form ochrony itp. oraz zamieszczania stosownych uwag na kartach adresowych.

Priorytet 2. **Ochrona dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.**	
Kierunki	**Działania**
1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	1.Podjęcie prac konserwatorsko - remontowych przy kamiennej figurze św. Jana Nepomucena w Brodzie, ceglanej kapliczce filarowej w Jedlance, piaskowcowym krzyżu na cokole z 1901r. w Jankowicach.
	2.Podjęcie działań administracyjnych mających na celu objęcie ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków B piaskowcowych figur Matki Boskiej z 1894r. i Chrystusa z 1904r. zlokalizowanych w miejscowości Lisów.
	3.Sukcesywna konserwacja zabytkowych historycznych nagrobków znajdujących się na cmentarnych nekropoliach w Jedlińsku, Jankowicach, Lisowie i Wsoli.
2. Ochrona wartości przestrzennych	1.Realizacja zapisów w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i studium uwarunkowań przestrzennych i kierunków rozwoju dla miejscowości Jedlińsk.
	2.Ochrona widokowa zespołu sakralnego kościoła p.w. św. Apostołów Piotra i Andrzeja.

Priorytet 3. **Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego.**	
Kierunki	**Działania**
1. Promowanie dziedzictwa kulturowego gminy.	1. Podniesienie rangi najważniejszych imprez kulturalnych w gminie.
	2.Podejmowanie – we współpracy z Gminnym Centrum Kultury i Kultury Fizycznej i organizacjami pozarządowymi – inicjatyw na rzecz corocznej organizacji Europejskich Dni Dziedzictwa (wrzesień) i Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków (kwiecień), jako projektów edukacyjnych na rzecz ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego
	3.Wykonanie tablic informacyjnych dotyczących obiektów zabytkowych położonych na terenie gminy.
2. Edukacja w zakresie wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy.	1. Wspieranie istniejących i powstających organizacji społecznych, ukierunkowanych na opiekę nad pamiątkami historii, zdobywanie wiedzy historycznej i dzielenie się nią społeczności lokalnej.
	2.Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji szkolnej poprzez organizowanie i wspieranie zajęć.

3. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby turystyczne.	1. Oznakowanie zabytków wpisanych do rejestru zabytków- znakiem (tzw. błękitną tarczą): obiekt chroniony prawem - we współpracy ze Starostwem Powiatowym w Radomiu.
	2. Oznakowanie i przystosowanie pod względem turystycznym (we współpracy z gminą Jastrzębia i Starostwem Powiatowym w Radomiu) szlaku po obiektach architektury militarnej z okresu II wojny światowej. Obecnie prowadzi tamtędy nieoznakowana ścieżka spacerowa Kruszyna PKP - Bierwce Szlacheckie - Bunkry - Sakinówka - Wierzchowiny - Kruszyna PKP.

11. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd Gminy Jedlińsk. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez szereg działań i inicjatyw władz gminy jak również jednostek podległych i współpracujących konsekwentnie zmierzających do osiągnięcia określonych w przedmiotowym dokumencie celów. Powyższy program adresowany jest do lokalnej społeczności, której akceptacja i zaangażowanie stanowią klucz do skutecznej realizacji zamierzonych działań. Efektem wdrożenia programu mają być wymierne korzyści dla mieszkańców gminy. W celu realizacji niniejszego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Jedlińsk wykorzystane zostaną następujące kategorie instrumentów: instrumenty prawne, instrumenty finansowe, instrumenty społeczne, instrumenty koordynacji, instrumenty kontrolne.

Instrumenty prawne

- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- dokumenty wydawane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego,
- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- uchwały rady gminy.

Instrumenty finansowe

- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania,
- zachęty finansowe,
- programy operacyjne uwzględniające finansowanie z funduszy UE,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną zabytków i opieką nad zabytkami.

Instrumenty społeczne

- edukacja z zakresu dziedzictwa kulturowego,
- informacja,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi,
- współpraca z sąsiadującymi samorządami dla tworzenia wspólnej subregionalnej polityki.

Instrumenty koordynacji

- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
- programy ochrony środowiska,

- programy prac konserwatorskich,
- studia i analizy, koncepcje,
- plany rewitalizacji,
- umowy i porozumienia,
- kontrakty,
- współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi,
- współpraca z diecezją radomską w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami sakralnymi.

Instrumenty kontrolne

- aktualizacja bazy danych dotyczących stanów zachowania obiektów zabytkowych (w ramach ewidencji zabytków),
- monitoring stanu dziedzictwa kulturowego.

12. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Zgodnie z zapisami Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Wójt Gminy ma obowiązek sporządzania co dwa lata sprawozdań z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Sprawozdanie to ma być przedstawione Radzie Gminy.

W celu dokonania oceny gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla i Gminy Jedlińsk niezbędne jest prowadzenie monitoringu działań podejmowanych dla realizacji poszczególnych działań określonych w tym programie.

13. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku (wpisanego do rejestru zabytków) wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót

budowlanych przy tym zabytku (art. 71 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami)

Jednocześnie w/w ustawa wskazuje na możliwość pozyskania środków zewnętrznych w formie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac prowadzonych przy zabytkach (art. 74):

- ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków finansowych z części budżetu państwa „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego. Priorytet 1: „Ochrona zabytków" Można starać się o przyznanie środków finansowych na następujące zadania: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania; prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków).

- wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda. Pozyskane fundusze można wykorzystać na:

  - ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego; zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym dziedzictwa archeologicznego); - konserwację i rewaloryzację zabytków; - zabezpieczenie zabytków przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych; - udostępnianie zabytków na cele publiczne.

Szczegółowe uregulowania w tym zakresie zawiera rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Na rodowego z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2005 r., Nr 112, poz. 940) oraz rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 1 lipca 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2013r., poz. 784),

Inne źródła dofinansowania projektów związanych z pracami przy zabytkach oraz projektów pośrednio związanych z ochroną dziedzictwa to:

- Środki z Funduszy Europejskich, dystrybuowane na poziomie krajowym;
- Środki z Regionalnych Programów Operacyjnych, dystrybuowane na poziomie województw;
- Środki z Europejskich programów specjalnych, współpracy trans granicznej;
- Środki wojewódzkie, przyznawane przez marszałków województw - zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- Środki własne gminy- zgodne z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Informacje na temat zasad i kryteriów dotyczących możliwości pozyskania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na następujących stronach internetowych: Informacje o zasadach i kryteriach dotyczących możliwości pozyskiwania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na podanych poniżej stronach:

- Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków: www.mwkz.pl (dotacje)
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego": www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe": www.mkidn.gov.pl

Celem Programu „Dziedzictwo kulturowe" jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Program „Dziedzictwo kulturowe" składa się z następujących priorytetów:

- Ochrona zabytków
- Wspieranie działań muzealnych
- Kultura ludowa i tradycyjna

- Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą

- Ochrona zabytków archeologicznych

- Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego

- Miejsca Pamięci Narodowej

- Informacje o udzielaniu dotacji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, m.in. dla powiatów i gmin ze środków Województwa Mazowieckiego: www.mazovia.pl

  Informacje dotyczące programu ,,Mazowsze dla miejsc pamięci": www.mazovia.pl

  Celem Programu ,,Mazowsze dla miejsc pamięci" jest zachowanie oraz tworzenie nowych miejsc pamięci będących świadectwem wydarzeń o szczególnym znaczeniu dla kształtowania się tożsamości narodowej Polaków, tj. m.in.: pomniki, kapliczki, krzyże przydrożne, tablice upamiętniające wydarzenia lub postacie historyczne, nagrobki, kopce oraz inne obiekty związane z wydarzeniami lub postaciami mającymi znaczenie dla dziedzictwa Narodu i Państwa Polskiego.

- Informacje o dotacjach na zabytki znajdujących się w GEZ można uzyskać w Lokalnej Grupie Działania „Razem dla Radomki".

Podstawowa literatura:

Cieślak B., Perły i perełki architektury gminy Jedlińsk, Jedlińsk 2009r.

Gloger Z., Geografia historyczna ziem dawnej Polski, Kraków 1903r.

Jedlińsk i okolice: w fotografii Piotra Skrzypczaka, Radom 2010r.

Katalog zabytków sztuki w Polsce , t. III, red. J. Z. Łoziński , B. Wolff, z.10 , Warszawa 1961

Kondracki J., Geografia fizyczna Polski, Warszawa 1988r.

Krzepela J., Małopolskie rody ziemiańskie , Kraków 1928r.

Libicki P., Dwory i pałace wiejskie na Mazowszu , Poznań 2009r.

Nierychlewska A., Budownictwo obronne w powiecie radomskim w okresie od XIII do XVIII wieku, Radom 2002r.

Piątkowski S., Dzieje najdawniejsze (do XV wieku) w: Jedlińsk. Monografia historyczna miejscowości i jej okolic, Jedlińsk 2012r.

Pół wieku Parafii Bierwce, red. Ks. Piotr Turzyński, Bierwce 2007r.

Radomskie- alfabet wykopalisk. Przewodnik archeologiczny, red. M. Cieślak-Kopyt i in. Radom, 2004r.

Osiej D. , Jedlińskie wędrówki, Radom 2014r.

Rogala C. , Olszewski M., Parafia Jankowice, Jankowice 2005r.

Rosiński S., Jedlińsk- okruchy historii. Jedlińskie Kusaki, Jedlińsk 2006r.

Rosiński S., Bitwa Jedlińska 11 czerwca 1809 roku, Jedlińsk 2009r.

Słownik Królestwa Polskiego i innych ziem słowiańskich, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski i in., Warszawa 1880-1902, Radom 1911r.

Wiśniewski J. Dekanat radomski, Radom 1911r.

Dokumentacja konserwatorska dotycząca poszczególnych zabytków znajduje się w Archiwum Zakładowym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie Delegatura w Radomiu.

Załącznik nr 1

Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków dla Gminy Jedlińsk
(zabytki nieruchome)

L.p.	Miejscowość	Obiekt, czas powstania	Uwagi
1.	Bierwce	**Park podworski** 3 ćw. XIX w.	Działki ewid. nr 737, 1145, 998,999,736/9, 736/10,736/11, 736/12, 736/13, 736/14, 736/15, 736/16, 736/17, 736/18, 736/19, 736/20, 736/21, 736/22, 736/23, 736/24 **Wpis do rej. zabytków** 757 z 18.12.1957r.
2.	Bierwce	**Krzyż na cokole** 1895r.	Na posesji nr 129 Działka ewidencyjna nr 779
3.	Bierwce	**Kapliczka przydrożna** Lata 20-te XX w.	Na posesji nr 95 (w centrum miejscowości) Działka ewidencyjna nr 895
4.	Bierwce	**Krzyż drewniany** 1 ćw. XX w.	Działka ewidencyjna nr 800
5.	Bierwiecka Wola	**Figura Matki Boskiej** 1939r.	W pobliżu posesji nr 44 Działka ewidencyjna nr 171/2
6.	Bierwiecka Wola	**Krzyż na cokole** 1901r.	Na południe od miejscowości przy drodze asfaltowej Działka ewidencyjna nr 137/2

7.	Bierwiecka Wola	**Krzyż na cokole** 1893r.	W centrum miejscowości na skrzyżowaniu dróg. W pobliżu posesji nr 37 Działka ewidencyjna nr 352,353
8.	Bród	**Figura Matki Boskiej** 1874r.	Na posesji nr 14 (w centrum miejscowości) Działka ewidencyjna nr 9/1
9.	Bród	**Figura św. Jana Nepomucena** 1909r.	W pobliżu posesji nr 2 (przy przysiółku Bród-Młyn nad rzeką Radomką) Działka ewidencyjna nr 398
10.	Godzisz	**Kapliczka przydrożna** 1950r.	W centrum miejscowości Działka ewidencyjna nr 313
11.	Gutów	**Krzyż na cokole** 1901r.	Przy posesji nr 17 Działka ewidencyjna nr 53
12.	Gutów	**Kapliczka przydrożna** 1942r.	W pobliżu posesji nr 28 Działka ewidencyjna nr 133/4
13.	Jankowice	**Kościół pw. św. Mikołaja** 1782r.-1787r.	Parafia pw. św. Mikołaja bp. Jankowice 15 26-660 Jedlińsk Działka ewidencyjna nr 501 **Wpis do rejestru zabytków** 487/A/57 z dn.23.03.1957r. 387/A/67 z dn.21.06.1967r. 72/A z 09.03.1981r.

14.	Jankowice	**Dzwonnica bramna** Poł. XIX w.	Parafia pw. św. Mikołaja bp. Jankowice 15 26-660 Jedlińsk (w sąsiedztwie kościoła parafialnego) Działka ewidencyjna nr 501
15.	Jankowice	**Cmentarz rzymsko-katolicki wraz z ogrodzeniem** 2 poł. XIX w.	Po lewej stronie drogi Gutów-Jankowice **Wpis do rejestru zabytków** A-1482 Dec. MWKZ nr 32/2018 z dn.09.01.2018r. Działka ewidencyjna nr 545
16.	Jankowice	**Kaplica cmentarna** Poł. XIX w.	Po lewej stronie drogi Gutów-Jankowice **Wpis do rejestru zabytków** A-1482 Dec. MWKZ nr 32/2018 z dn.09.01.2018r. Działka ewidencyjna nr 545
17.	Jankowice	**Krzyż na cokole** Pocz. XX w.	Lokalizacja na placu przykościelnym Działka ewidencyjna nr 501
18.	Jankowice	**Figura św. Jana Nepomucena** XIX w.	Na tyłach plebanii parafii pw. Św. Mikołaja Działka ewidencyjna nr 504/2

19.	Jankowice	**Krzyż na cokole** 1927r.	W pobliżu posesji nr 26 Po prawej stronie drogi Jankowice-Suków Działka ewidencyjna nr 618/4
20.	Jankowice	**Krzyż na cokole** 1901r.	W centrum miejscowości przy rozstaju dróg. W pobliżu posesji nr 3. Działka ewidencyjna nr 530
21.	Jankowice	**Krzyż na cokole** 1949r.	Przy skręcie z drogi głównej w kierunku kościoła. Działka ewidencyjna nr 507
22.	Jedlanka	**Dwór murowany** XIX w.- 2 poł. lat 50-tych XX w.	ul. Kasztanowa 27 Działka ewidencyjna nr 426/23
23.	Jedlanka	**Park dworski** XVIII w. – XIX w.	ul. Kasztanowa 27 Działka ewidencyjna nr 426/23 **Wpis do rejestru zabytków** 758 z 18.12.1957r. 351/A/86 z 24.10.1986r. i 20.06.2006r.
24.	Jedlanka	**Krzyż na cokole** 1905r.	Przy skrzyżowaniu ul. Lipowej i Kasztanowej Działka ewidencyjna nr 289/4
25.	Jedlanka	**Kapliczka filarowa** XVIII – XIX w.	W sąsiedztwie posesji przy ul. Lipowej 90 Działka ewidencyjna nr 426/21 **Wojewódzka Ewidencja Zabytków**

26.	Jedlanka	**Kapliczka przydrożna (I)** 2 ćw. XX w.	Przy skrzyżowaniu ulic Akacjowej i Lipowej W sąsiedztwie posesji nr 103 Działka ewidencyjna nr 535
27.	Jedlanka	**Kapliczka przydrożna (II)** 2 ćw. XX w.	W sąsiedztwie posesji przy ulicy Głównej 43 Działka ewidencyjna nr 206/1 i 534/1
28.	Jedlińsk	**Zespół kościelny kościoła parafialnego p.w. św. Apostołów Piotra i Andrzeja** XVII – XVIII w.	Parafia p.w. św. Ap. Piotra i Andrzeja ul. św. Wojciecha 2 26-660 Jedlińsk Działka ewidencyjna nr 1094 **Wpis do rejestru zabytków** 216 z dn. 03.10.1956r. – kościół 383 z dn.21.06.1967r. – zespół kościelny 75/A/81 z 09.03.1981r. – kościół, dzwonnica, brama
29.	Jedlińsk	**Kościół p.w. św. Apostołów Piotra i Andrzeja** 1645r.,1752r.	Parafia p.w. św. Ap. Piotra i Andrzeja ul. św. Wojciecha 2 26-660 Jedlińsk Działka ewidencyjna nr 1094 **Wpis do rejestru zabytków** 216 z dn. 03.10.1956r. 383 z dn.21.06.1967r. 75/A/81 z 09.03.1981r.
30.	Jedlińsk	**Brama kościelna** 2 poł. XVIII w.	Parafia p.w. św. Ap. Piotra i Andrzeja ul. św. Wojciecha 2 26-660 Jedlińsk Działka ewidencyjna nr 1094

			Wpis do rejestru zabytków 383 z dn.21.06.1967r. 75/A/81 z 09.03.1981r.
31.	Jedlińsk	**Dzwonnica kościelna** 1645r.	Parafia p.w. św. Ap. Piotra i Andrzeja ul. św. Wojciecha 2 26-660 Jedlińsk Działka ewidencyjna nr 1094 **Wpis do rejestru zabytków** 383 z dn.21.06.1967r. 75/A/81 z 09.03.1981r.
32.	Jedlińsk	**Plebania murowana** 4 ćw. XIX w.	Parafia p.w. św. Ap. Piotra i Andrzeja ul. św. Wojciecha 2 26-660 Jedlińsk (w pobliżu kościoła parafialnego) Działka ewidencyjna nr 1086/3
33.	Jedlińsk	**Figura Matki Boskiej** 1884r.	Parafia p.w. św. Ap. Piotra i Andrzeja ul. św. Wojciecha 2 26-660 Jedlińsk (na placu kościelnym) Działka ewidencyjna nr 1094 **Wpis do rejestru zabytków** 110/B/95 z 16.02.1995r.
34.	Jedlińsk	**Krzyż na cokole** 1893r.	Parafia p.w. św. Ap. Piotra i Andrzeja ul. św. Wojciecha 2 26-660 Jedlińsk (na placu kościelnym) Działka ewidencyjna nr 1094 **Wpis do rejestru zabytków** 110/B/95 z 16.02.1995r.

35.	Jedlińsk	**Cmentarz rzymsko-katolicki** 1798r.	Przy ul.Ogrodowej Działka ewidencyjna nr 904 **Wpis do rejestru zabytków** 469/A z 05.11.1991r. **Wojewódzka Ewidencja Zabytków**
36.	Jedlińsk	**Figura św. Jana Nepomucena** 1752r.	Nieopodal rzeki Tymianki. W pobliżu ronda łączącego ul. Warecką, Ogrodową i Konopnicką (w pobliżu szkoły) **Wpis do rejestru zabytków** 101B/67 z 02.11.1992r. Działka ewidencyjna nr 902/10
37.	Jedlińsk	**Figura św. Wawrzyńca** 1752r.	Na skwerze przy placu rynkowym w pobliżu kościoła parafialnego. **Wpis do rejestru zabytków** 102B/68 z 09.11.1992r Działka ewidencyjna nr 1030
38.	Jedlińsk	**Figura św. Floriana** 1752r.	W pobliżu posesji przy ul. św. Wojciecha 36 **Wpis do rejestru zabytków** 103B/69 z 16.11.1992r. Działka ewidencyjna nr 1114
39.	Jedlińsk	**Figura Matki Boskiej** 1920r.	Przy skrzyżowaniu ulic św. Wojciecha i Wareckiej. W pobliżu posesji przy ul. św. Wojciecha 18 Działka ewidencyjna nr 1118/2

40.	Jedlińsk	**Krzyż na cokole** 1928r.	Przy posesji na ul. Lipowej 1. Krzyż odwrócony frontem do drogi nr 7. Działka ewidencyjna nr 54/2
41.	Jedlińsk	**Krzyż na cokole** 1885r.	W pasie drogowym przy ul. Energetyków. Naprzeciwko stacji transformatorowej. W pobliżu posesji nr 29. Działka ewidencyjna nr 134/4
42.	Jedlińsk	**Krzyż na cokole** 1942r.	Po prawej stronie drogi Jedlińsk- Płasków (na granicy miejscowości Jedlińsk i Płasków) Działka ewidencyjna nr 316/2
43.	Jeziorno	**Kapliczka przydrożna** 1939r.	Przy posesji nr 12 Działka ewidencyjna nr 151
44.	Kamińsk	**Kapliczka przydrożna** 1 ćw. XX w.	Przy wjeździe do Kamińska od strony Piastowa, ok. 50 m od zabudowań. Działka ewidencyjna nr 302/5 i 215
45.	Klwatka Szlachecka	**Kapliczka arkadowa z figurą św. Jana Nepomucena** Pocz. XIX w	Przy skrzyżowaniu dróg. W sąsiedztwie posesji nr 67A Działka ewidencyjna nr 171/6 **Wojewódzka Ewidencja Zabytków**
46.	Klwaty	**Dwór murowany** 1 ćw. XX w.	ul. Szlachecka 11 Działka ewidencyjna nr 777/3

47.	Klwaty	**Park dworski** Poł. XIX w.	W obrębie posesji przy ul. Szlacheckiej 11 **Wpis do rejestru zabytków** 747 z 19.12.1957r. Działka ewidencyjna nr 777/3, 566/15 i we fragmencie działki ewid. nr 566/16, 566/31, 570/2
48.	Klwaty	**Krzyż na cokole** 1931r.	W sąsiedztwie posesji przy ul. Dębowej 6 Działka ewidencyjna nr 197
49.	Lisów	**Kościół p.w. Nawiedzenia N.M.P.** Lata 1879-1881	Parafia pw. Nawiedzenia NMP. Lisów 60 26-660 Jedlińsk **Wpis do rejestru zabytków** 241/A/84 z 23.02.1984r. Działka ewidencyjna nr 169
50.	Lisów	**Cmentarz rzymsko-katolicki** 1873r.	W centrum miejscowości **Wpis do rejestru zabytków** A-1281 Dec.1453/2014 z 16.12.2014r. **Wojewódzka Ewidencja Zabytków** Działka ewidencyjna nr 352
51.	Lisów	**Figura Chrystusa** 1904r.	Przy skręcie z głównej drogi do kościoła po prawej stronie. Naprzeciwko posesji nr 42. Działka ewidencyjna nr 169

52.	Lisów	**Figura Matki Boskiej** 1894r.	Przy skręcie z głównej drogi do kościoła po prawej stronie. Naprzeciwko posesji nr 42. Działka ewidencyjna nr 359
53.	Lisów	**Figura Chrystusa Króla** 1934r.	We wschodniej części miejscowości. W pobliżu posesji nr 4. Działka ewid. nr 428/4
54.	Lisów	**Kapliczka przydrożna** 1915r.	W centrum wsi. Na posesji nr 15. Działka ewidencyjna nr 409/1
55.	Ludwików	**Figura Matki Boskiej** 1911r.	Na początku miejscowości od strony wschodniej. Na posesji nr 10 A. Działka ewidencyjna nr 210/1
56.	Ludwików	**Krzyż na cokole** 1901r.	Na końcu miejscowości od strony zachodniej. W pobliżu posesji nr 46. Działka ewidencyjna nr 111/1
57.	Mokrosęk	**Kapliczka segmentowa (I)** 1 ćw. XX w.	Po prawej stronie drogi Mokrosęk-Czyżówka. Na końcu sołectwa od strony zachodniej. W pobliżu posesji nr 55. Działka ewidencyjna nr 2
58.	Mokrosęk	**Kapliczka segmentowa (II)** 1 ćw. XX w.	Po lewej stronie drogi Mokrosęk-Czyżówka. W pobliżu posesji nr 37. Działka ewidencyjna nr 94/3

59.	Mokrosęk	**Kapliczka segmentowa (III)** 2 ćw. XX w.	Na początku miejscowości. Po lewej stronie drogi Mokrosęk-Czyżówka. Naprzeciwko posesji nr 4. Działka ewidencyjna nr 121/8
60.	Mokrosęk	**Kapliczka przydrożna** 2 ćw. XX w.	Po lewej stronie drogi Mokrosęk-Czyżówka. W pobliżu posesji nr 17. Działka ewidencyjna nr 108/1
61.	Narty	**Krzyż na cokole** 1912r.	Na początku miejscowości od strony zachodniej, po prawej stronie. Przy posesji nr 2. Działka ewidencyjna nr 29/1
62.	Nowe Zawady	**Figura Matki Boskiej** 1888r.	Na początku miejscowości jadąc od strony miejscowości Bierwce. W sąsiedztwie posesji nr 30. Działka ewidencyjna nr 268/6
63.	Nowe Zawady	**Kapliczka przydrożna** 2 ćw. XX w.	Przy posesji nr 4 E. Działka ewidencyjna nr 108/6
64.	Piaseczno	**Dawny cmentarz grzebalny** XIX w.	Po lewej stronie drogi Piaseczno-Lisów. Naprzeciwko posesji nr 24. **Wojewódzka Ewidencja Zabytków** Działka ewidencyjna nr 148

65.	Piaseczno	**Kaplica cmentarna św. Anny** XIX w.	Po lewej stronie drogi Piaseczno-Lisów. Naprzeciwko posesji nr 24. Działka ewidencyjna nr 148
66.	Piaseczno	**Kapliczka przydrożna** 1909r.	W centrum miejscowości. Przed posesją nr 44. Działka ewidencyjna nr 201
67.	Piaseczno	**Kapliczka przydrożna** 1909r.	Na początku miejscowości jadąc od strony Jedlińska po lewej stronie. W pobliżu posesji nr 3. Działka ewidencyjna nr 117
68.	Piastów	**Dwór drewniany** 2 poł. XVIII w., XIX w.	ul. Grobickiego 20 **Wpis do rejestru zabytków** 804/A z 28.10.1972r. 138/A z 15.03.1982r. Działka ewid. nr 614/5
69.	Piastów	**Park dworski** 2 poł. XVIII w., XIX w.	W sąsiedztwie posesji przy ul. Grobickiego nr 18 i 20. **Wpis do rejestru zabytków** nr 751/A z 19.12.1957r. oraz 333/A z 07.03.1986r. Działka ewidencyjna nr. 611/1 (we fragmencie), 611/2, 611/3, 611/4, 611/5,611/6, 611/39, 611/40, 611/42, 611/43, 611/44, 613/1,613/2 (we fragmencie), 614/5

70.	Piastów	**Oficyna dworska** XIX w.	ul. Grobickiego 18 **Wpis do rejestru zabytków** 804/A z 28.10.1972r. 138/A z 15.03.1982r. Działka ewidencyjna nr 614/5
71.	Piastów	**Lamus dworski (I)** **(zachodni)** 2 poł. XVIII w.	ul. Grobickiego 20 **Wpis do rejestru zabytków** 804/A z 28.10.1972r. 138/A z 15.03.1982r. Działka ewidencyjna nr 614/5, 613/1
72.	Piastów	**Lamus dworski (II)** **(wschodni)** 2 poł. XVIII w.	ul. Grobickiego 20 **Wpis do rejestru zabytków** 804/A z 28.10.1972r. 138/A z 15.03.1982r. Działka ewidencyjna nr 614/5
73.	Piastów	**Wozownia dworska** 1 ćw. XX w.	ul. Grobickiego 20 **Wpis do rejestru zabytków** 804/A z 28.10.1972r. 138/A z 15.03.1982r. Działka ewidencyjna nr 611/44
74.	Piastów	**Krzyż na cokole** 1914r.	Przy skrzyżowaniu ul. Lotniczej z ul. Poręby Działka ewidencyjna nr 279/1

75.	Piastów	**Figura św. Jana Nepomucena** XIX/XX w.	Na posesji przy ul. Starowiejskiej 38 Działka ewidencyjna nr 451/1
76.	Płasków	**Kapliczka przydrożna** 1907r.	W centrum miejscowości. Przy skrzyżowaniu dróg. Działka ewidencyjna nr 312/10
77.	Płasków	**Kapliczka przydrożna** 1906r.	Przy drodze Płasków – Moczydle. Działka ewidencyjna nr 408.
78.	Płasków	**Kapliczka przydrożna** 1 ćw. XX w.	Przy posesji nr 31. Przy wjeździe do miejscowości od strony Jedlanki. Działka ewidencyjna nr 245/2
79.	Romanów	**Krzyż na cokole** 1905r.	Na początku miejscowości od strony płd.-zach. Przy posesji nr 4P. Działka ewidencyjna nr 558/6
80	Wielogóra	**Figura św. Tekli** XIX w.	Przy ul. Warszawskiej 62. Działka ewidencyjna nr 608/3
81.	Wielogóra	**Krzyż na cokole** 1918r.	Przy ul. Warszawskiej. Po prawej stronie drogi krajowej nr 7 Radom – Warszawa. Działka ewidencyjna nr 580/3

82.	Wierzchowiny	**Krzyż na cokole** 1930r.	W centrum wsi. przy skrzyżowaniu dróg. Działka ewidencyjna nr 267/1
83.	Wsola	**Kościół p.w. św. Bartłomieja** 1930r.	Parafia p.w. św. Bartłomieja ul. Leśna 2 26-660 Jedlińsk **Wpis do rejestru zabytków** 279/A z 20.02.1985r. Działka ewidencyjna nr 312
84.	Wsola	**Cmentarz przykościelny** XIX w.	Parafia p.w. św. Bartłomieja ul. Leśna 2 26-660 Jedlińsk Działka ewidencyjna nr 312
85.	Wsola	**Nagrobki na terenie dawnego cmentarza przykościelnego** 2 poł. XVIII – XIX w.	Parafia p.w. św. Bartłomieja ul. Leśna 2 26-660 Jedlińsk **Wpis do rejestru zabytków** 95B/60/92 z dn.25.08.1992r. Działka ewidencyjna nr 312
86.	Wsola	**Plebania** 2 ćw. XX w.	Parafia p.w. św. Bartłomieja ul. Leśna 2 26-660 Jedlińsk Działka ewidencyjna nr 313/2
87.	Wsola	**Kapliczka przydrożna** 1930r.	Plac przed kościołem św. Bartłomieja (teren parkingu) **Wojewódzka Ewidencja Zabytków** Działka ewidencyjna nr 313/2

88.	Wsola	**Cmentarz rzymsko-katolicki** 1 poł. XIX w.	Przy ul. Spokojnej **Wojewódzka Ewidencja Zabytków** Działka ewidencyjna nr 263
89.	Wsola	**Figura św. Jana Nepomucena** XIX w.	Na placu przed cmentarzem parafialnym przy ul. Spokojnej. **Wpis do rejestru zabytków** 111/B/95 z 17.02.1995r. Działka ewidencyjna nr 264
90.	Wsola	**Pałac murowany** 1914r.	ul. Gombrowicza 1 **Wpis do rejestru zabytków** 845/A z 18.02.1975r. 207/A/83 z 14.04.1983r. Działka ewidencyjna nr 316/27
91.	Wsola	**Park pałacowy** 1 ćw. XX w.	Przy ul. Gombrowicza 1 **Wpis do rejestru zabytków** 845/A z 18.02.1975r. 207/A/83 z 14.04.1983r. Działka ewidencyjna nr 315/4,315/8,314/2, 316/27,315/7,316/27

Załącznik nr 2

Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków dla Miasta i Gminy Jedlińsk
(stanowiska archeologiczne)

Lp.	Miejscowość	Numer stanowiska w obrębie miejscowości	Obszar AZP i numer stanowiska archeologicz. w obrębie obszaru	Funkcja	Chronologia
1.	Biały Ług	1	AZP 71-67/3	osada osada	epoka kamienia okres średniowieczny
2.	Bierwce	1	AZP 70-68/7	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	okres pradziejowy okres nowożytny
3.	Boża Wola	1	AZP 70-68/14	zagroda wiejska ślad osadnictwa	okres nowożytny okres nowożytny
4.	Boża Wola	2	AZP 70-68/15	ślad osadnictwa	okres rzymski
5.	Borki Lisowskie*	1	AZP 72-68/16	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza/okres rzymski
6.	Borki Lisowskie*	2	AZP 72-68/17	osada osada osada	wczesna epoka żelaza/okres rzymski okres wczesno średniowieczny okres późno średniowieczny

7.	Borki Lisowskie	3	AZP 72-68/44	osada	okres starożytny
8.	Borki Lisowskie	4	AZP 72-68/45	ślad osadnictwa	młodszy okres rzymski
9.	Borki Lisowskie	5	AZP 72-68/46	osada	okres starożytny
10.	Borki Lisowskie	6	AZP 72-68/47	osada	okres wczesno średniowieczny
11.	Borki Lisowskie	7	AZP 72-68/48	ślady osadnictwa/ osada	okres starożytny/ okres wczesno średniowieczny
12.	Borki Lisowskie	8	AZP 72-68/49	osada/ cmentarzysko	wczesna epoka żelaza
13.	Bród	1	AZP 72-67/1	osada	okres wpływów rzymskich
14.	Czarna Rola	1	AZP 71-67/11	osada ślad osadnictwa	wczesna epoka brązu okres nowożytny
15.	Dąbrowa	1	AZP 71-67/30	kurhan	chronologia nieokreślona
16.	Górna Wola	1	AZP 72-66/42	ślad osadnictwa	okres pradziejowy
17.	Górna Wola - Marianki	1	AZP 72-66/53	ślad osadnictwa	okres nowożytny
18.	Gutów	1	AZP 72-67/5	ślad osadnictwa	epoka brązu

19.	Gutów	2	AZP 72-67/14	punkt osadniczy	epoka brązu/ wczesna epoka żelaza
20.	Jankowice	1	AZP 72-66/46	dwór obronny na kopcu	okres późno średniowieczny
21.	Jankowice	2	AZP 72-66/47	osada osada przydworska	epoka żelaza okres późno średniowieczny/ okres nowożytny
22.	Jankowice	3	AZP 72-66/39	osada osada wiejska	okres pradziejowy okres średniowieczny/ okres nowożytny
23.	Jankowice	4	AZP 72-66/40	osada osada osada wiejska	okres halsztacki/ wczesny okres lateński okres średniowieczny okres nowożytny
24.	Jankowice	5	AZP 72-66/41	znalezisko jednostkowe osada osada osada jednodworcza	epoka kamienia okres halsztacki/ wczesny okres lateński okres późno średniowieczny okres nowożytny

25.	Jankowice	6	AZP 72-66/48	osada osada jednodworcza	okres halsztacki okres późno średniowieczny/ okres nowożytny
26.	Jankowice-Kolonia	1	AZP 72-66/49	znalezisko jednostkowe osada	epoka kamienia okres halsztacki
27.	Jankowice-Kolonia**	2	AZP 72-66/50	osada ślad osadnictwa	okres wpływów rzymskich okres nowożytny
28.	Jedlanka	1	AZP 71-67/8	ślad osadnictwa	epoka neolitu
29.	Jedlanka	2	AZP 71-67/9	ślad osadnictwa	epoka neolitu
30.	Jedlanka	3	AZP 71-67/25	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	epoka kamienia okres późno średniowieczny
31.	Jedlanka	4	AZP 71-67/31	ślad osadnictwa	okres pradziejowy
32.	Jedlanka	5	AZP 71-67/32	ślad osadnictwa	epoka kamienia
33.	Jedlińsk	1	AZP 71-67/15	obozowisko obozowisko	paleolit schyłkowy mezolit

34.	Jedlińsk	2	AZP 71-67/16	ślad osadnictwa osada	epoka kamienia okres nowożytny
35.	Jedlińsk	3	AZP 71-67/33	kościół szpitalny p.w. św. Wojciecha	okres nowożytny
36.	Jeziorno	1	AZP 70-68/3	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	paleolit schyłkowy okres nowożytny
37.	Jeziorno	2	AZP 70-68/4	ślad osadnictwa ślad osadnictwa ślad osadnictwa wieś	okres mezolitu starożytność okres wczesno średniowieczny okres nowożytny
38.	Jeziorno	3	AZP 70-68/5	ślad osadnictwa	okres rzymski
39.	Jeziorno	4	AZP 70-68/6	ślad osadnictwa ślad osadnictwa ślad osadnictwa	okres neolitu okres późno średniowieczny okres nowożytny
40.	Jeziorno	4(5)	AZP 70-68/16	ślad osadnictwa	okres nowożytny
41.	Józefów	1	AZP 71-67/4	cmentarzysko	epoka brązu

42.	Józefów	2	AZP 71-67/28	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	epoka mezolitu chronologia nieokreślona
43.	Józefówek	1	AZP 72-68/54	cmentarzysko	epoka brązu
44.	Józefówek	1(2)	AZP 70-68/9	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	okres starożytny okres nowożytny
45.	Kępiny	1	AZP 71-67/7	ślad osadnictwa	epoka neolitu
46.	Klwaty	1	AZP 73-67/1	ślad osadnictwa	epoka kamienia-wczesna epoka brązu
47.	Klwaty	2	AZP 73-67/7	osada osada osada osada	okres neolitu wczesna epoka brązu okres wczesno średniowieczny okres nowożytny
48.	Klwaty	3	AZP 73-67/8	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	epoka kamienia okres nowożytny
49.	Klwaty	4	AZP 73-67/9	osada	okres nowożytny
50.	Klwaty	5	AZP 73-67/10	ślad osadnictwa ślad osadnictwa	wczesna epoka brązu okres nowożytny

51.	Lisów	1	AZP 72-68/1	osada	okres późno średniowieczny/ okres nowożytny
52.	Lisów	2	AZP 72-68/35	ślad osadnictwa ślad osadnictwa ślad osadnictwa	epoka neolitu wczesna epoka brązu okres wczesno średniowieczny
53.	Lisów	3	AZP 72-68/40	wieś historyczna	okres późno średniowieczny
54.	Lisów	4	AZP 72-68/50	ślady osadnictwa	epoka paleolitu/ epoka mezolitu
55.	Lisów***	5	AZP 71-68/1	ślad osadnictwa	epoka żelaza
56.	Ludwików	1	AZP 72-66/43	osada	okres rzymski
57.	Ludwików	2	AZP 72-66/44	osada	okres rzymski
58.	Ludwików	3	AZP 72-66/45	osada	okres halsztacki
59.	Marcelów	1	AZP 72-68/3	ślad osadnictwa ślad osadnictwa osada ślad osadnictwa	epoka paleolitu epoka neolitu wczesna epoka brązu okres wczesno średniowieczny

60.	Nowa Wola	1	AZP 71-67/23	obozowisko	epoka paleolitu schyłkowego - mezolitu
61.	Nowa Wola	2	AZP 71-67/24	ślad osadnictwa	epoka paleolitu schyłkowego
62.	Nowe Zawady	1	AZP 71-67/5	skarb monet	chronologia nieokreślona
63.	Nowe Zawady	2	AZP 71-67/26	osada	epoka brązu
64.	Nowe Zawady (Borki)	3	AZP 71-67/27	ślad osadnictwa	epoka brązu
65.	Nowe Zawady (Ług)	4	AZP 71-67/29	ślad osadnictwa	okres średniowieczny
66.	Piaseczno	1	AZP 72-68/2	osada	okres późnego średniowiecza/ nowożytny
67.	Piaseczno	I	AZP 72-67/2	osada	nieokreślona
68.	Piastów	1(I)	AZP 72-67/12	ślad osadnictwa osada	okres neolitu epoka brązu
69.	Piastów	2(II)	AZP 72-67/13	osada	epoka brązu
70.	Piastów	3	AZP 72-67/15	punkt osadniczy	epoka brązu/wczesna epoka żelaza
71.	Piastów	4	AZP 72-67/16	ślad osadnictwa	epoka brązu/wczesna epoka żelaza

72.	Piastów	5	AZP 72-67/17	punkt osadniczy	epoka brązu/wczesna epoka żelaza
73.	Piastów-Gózdek****	IV	AZP 72-67/7	ślad osadnictwa osada ślad osadnictwa osada ślad osadnictwa	epoka brązu epoka żelaza epoka żelaza epoka żelaza okres nowożytny
74.	Piastów-Gózdek****	V	AZP 72-67/8	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza
75.	Piastów – Gózdek****	VI	AZP 72-67/9	osada	epoka brązu
76.	Piastów – Gózdek****	VII	AZP 72-67/10	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza
77.	Piastów-Poręba	I	AZP 72-67/11	osada	epoka neolitu
78.	Płasków	1	AZP 71-67/17	ślad osadnictwa osada ślad osadnictwa	epoka kamienia okres późnego średniowiecza okres nowożytny
79.	Płasków	2	AZP 71-67/18	obozowisko ślad osadnictwa	okres mezolitu okres średniowieczny
80.	Płasków	3	AZP 71-67/19	obozowisko	epoka mezolitu
81.	Płasków	4	AZP 71-67/20	obozowisko obozowisko	epoka paleolitu schyłkowego epoka mezolitu
82.	Płasków	5	AZP 71-67/21	obozowisko	paleolit schyłkowy-mezolit

83.	Płasków	6	AZP 71-67/22	obozowisko	paleolit schyłkowy-mezolit
84.	Stare Zawady	1	AZP 71-67/1	osada cmentarzysko	okres neolitu epoka brązu
85.	Stare Zawady	2	AZP 72-67/2	cmentarzysko szkieletowe	chronologia nieokreślona
86.	Wielogóra	1	AZP 73-67/4	osada	epoka kamienia/ epoka neolitu
87.	Wierzchowiny	1	AZP 70-68/8	ślad osadnictwa wieś	wczesne średniowiecze okres nowożytny

* stanowiska Borki Lisowskie stan.1 AZP 72-68/16 i Borki Lisowskie stan.2 AZP 72-68/17- położone na granicy miejscowości gm. Jedlińsk i gm. Jastrzębia.

** stanowisko Jankowice Kolonia stan.2 AZP 72-66/50 - położone na granicy miejscowości gm. Jedlińsk i gm. Stara Błotnica.

*** W trakcie badań powierzchniowych w 1982r. stanowisko przypisano do wsi BARTODZIEJE (stacja) gm. Jastrzębia, obecnie - obr. geodezyjny – LISÓW gm. Jedlińsk. Niezbędna korekta w karcie AZP.

Karta Ewidencyjna Zabytku Archeologicznego z 1982r.: BARTODZIEJE (stacja) stan. w miejscowości nr 1 AZP 71 – 68/1 (na obszarze).

**** stanowiska Piastów/Gózdek stan.IV,V,VI,VII AZP 72-67 położone na granicy miejscowości Piastów gm. Jedlińsk i Gózdek gm. Zakrzew

Załącznik nr 3

Wykaz zabytków nieruchomych Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków z terenu Gminy Jedlińsk zweryfikowanych negatywnie

Lp.	Adres	Obiekt	Uwagi
1.	Bierwce	Dom służby dworskiej	**Weryfikacja negatywna** (Brak obiektu w terenie)
2.	Bierwce	Kapliczka przydrożna przy parku podworskim	**Weryfikacja negatywna** (Brak obiektu w terenie)
3.	Jedlińsk ul. Pocztowa 3	Chałupa drewniana	**Weryfikacja negatywna** (Brak obiektu w terenie)
4.	Jedlińsk ul. Stawna 1	Chałupa drewniana	**Weryfikacja negatywna** (Brak obiektu w terenie)
5.	Jedlińsk ul. Stawna 3	Chałupa drewniana	**Weryfikacja negatywna** (Brak obiektu w terenie)
6.	Jedlińsk ul. Wojciecha 22	Dom mieszkalny	**Weryfikacja negatywna** (Brak obiektu w terenie)
7.	Jedlińsk ul. Wojciecha 24	Dom mieszkalny	**Weryfikacja negatywna** (Brak obiektu w terenie)
8.	Wsola	Dawna karczma	**Weryfikacja negatywna** (Brak obiektu w terenie)
9.	Wsola	Organistówka	**Weryfikacja negatywna** (Brak obiektu w terenie)

WICEPRZEWODNICZĄCA
RADY
Ewa Ofiara